

**ЖИТТЯ ЛАЗАРКА З ТОРМЕСУ
та його щастя і злидні**

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІАНА СЕРЕДЯКА

ЖИТТЯ
ЛАЗАРКА
з ТОРМЕСУ

SERIES: SPANISH CLASSICS IN UKRAINIAN

LA VIDA DE LAZARILLO DE TORMES

Translated into Ukrainian by
NICHOLAS M. PALEY

*Проект зі збереження
інтелектуальної спадщини
української еміграції*

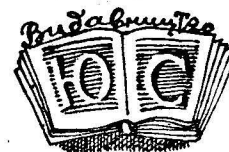
bohuslavskyj@i.ua

JULIAN SEREDIAK PUBLISHER
BUENOS AIRES — 1970 — ARGENTINA

ЖИТТЯ ЛАЗАРКА З ТОРМЕСУ ТА ЙОГО ЩАСТЯ І ЗЛИДНІ

З еспанської мови переклав
Микола М. Палій

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІЯНА СЕРЕДЯКА
БУЕНОС-АЙРЕС — 1970 — АРГЕНТИНА

Todos los derechos reservados

All Rights Reserved

С Л О В О   Д О   Ч И Т А Ч І В

В порівнянні до кількості друкованих на еміграції творів українських авторів, видано дотепер дуже мало перекладної літератури. На це явище вплинуло не так брак зацікавлення літературою інших народів, як факт, що українська еміграція має можливість кращі твори з чужої літератури прочитати в чужій мові.

Та інколи справа не в мові, а в тому, що твір варт включити в українську літературу. Це відноситься і до "Лазарка з Тормесу", що його включили в перекладну літературу чимало культурних народів. Тож наше видавництво, випускаючи друком "Лазарка з Тормесу" вважає, що цим буде заповнено частинно прогалину занедбань в ділянці перекладної літератури.

"Лазарко з Тормесу" — еспанський твір XVI сторіччя, і чимало проблем того часу можна сьогодні інтерпретувати в іншому світлі. Зрештою, кожний народ має свої питомі проблеми і їх насвітлення в сатири чи жартах не все стовідсотково зрозуміле для іншого народу. Та в випадку "Лазарка з Тормесу" одне важливе: це перший твір сучасної світової літератури, що дав ряд "наслідників", хоч, правда, в кожному випадку в іншій формі. В німецькій літературі автор гумористичних витівок і жартів це "граф Боббі", в чехів — хоробрий вояк Швейк, в нас — національний герой Селепко Лавочка. Цей перелік далеко неповний, але про це хай кажуть літературознавці. Нашим завданням було довести до відома українському читачеві, що такий твір сатиричної літератури як "Лазарко з Тормесу" існує. Тож сподіємось, що цей твір буде корисною лектурою для українського читача.

Видавництво

Impreso en la Argentina

Printed in Argentine

”ЛАЗАРКО З ТОРМЕСУ“ НА ТЛІ СВОЄЇ ДОБИ

Найвчаснішими зразками еспанської пригодницької повісти, гідної цього імені і відзначення, являються, на першому пляні, романи сантиментальні і романи обичаєві. Обидва зразки є типічно й наскрізь еспанські і кожен із них є своєрідним високомистецьким осягом і вкладом у перші підвалини еспанської літератури. Слід відмітити, що пригодницькі повісті це плід романтичного (ідеалістичного) напрямку, що в середньовіччі існував у віршованій формі. Це не тільки еспанська, а загально західно-європейська літературна риса. Оцю віршовану форму вчаснішої доби переповідали прозою, яку знаходимо, наприклад, в літописах та інших простіших писаннях. Так виглядали перші прозові спроби, які промощували шлях пізнішим формам роману.

Першою оригінальною еспанською повістю, що її варто відмітити, була ”Книга кабальєра Сіфара“, яка з’явилася десь біля 1300 року (друкована щойно в 1512 р.). Це романтичний твір, з за красою сантиментальности і з прикметами лицарської новелі, взорованими на славній ранішій повісті цього роду, ”Амадіс із Гавлі“.

Але зацікавлення повістями лицарського типу

стали вигасати десь у другій половині XVI століття, а на їх місце постали два нові роди літературної творчості, а саме повість пасторальна (пастуша), і повість "шалапутська" (*la novela picaresca*). Повість першого типу була менш-більш того самого напрямку що й лицарська, тільки більше вироблена формою. Але, не зважаючи на таку ідеалістичну вишуканість, вона була відразу засуджена на неуспіх з огляду на свою нереальність. Бо вона стала займатися не лицарями, а шляхтичами-дворянами, які переодягалися за пастухів і віддавалися придуманим, фантастичним любовним та іншим пригодам, таким цікавим і дитячим як у лицарських оповіданнях.

Не такою була доля шалапутської повісти, що постала на тлі захоплення пасторальною прозою. Це захоплення привело до зовсім нової літературної форми — реалізму, куди належить і "Лазарко з Тормесу". Його численні наслідування і переклади відкривають вельми цікаву і подивугідну сторінку в історії світової літератури, а в еспанській зокрема. Що більше, натиск на вироблення характеру і на опис обичаїв (манірів) у цьому роді літератури, значно причинився до започаткування розвитку модерної повісти. Враз із новим літературним напрямком постали теж і нові літературні засоби: простий стиль і коротка форма розповіді. Слід підкреслити теж і те, що шалапутська повість являється першою повістю де героєм стає не шля-

хетна чи виідеалізована людина, а невідома досі в літературі постать: низький і простацький тип, соціальний покидько, звичайний крутій шахрай і шалапут. Якою б не була ціль такої повісти (протест проти суспільства, протест проти повсюдного героя, поступенне розроблення повісти обичаїв), "Лазарко" являється першою шалапутською повістю. Правда, сили, які видали "Лазарка", існували вже раніше не тільки в Іспанії, але й у цілій західній Європі (Франції, Німеччині, Італії, Англії), а пізніше вони тільки допомогли промостити шлях до створення і кристалізації прототипу крутія-шалапута, що особливо в Іспанії набрав своєрідного значення і характеру.

Перший еспанський крутій (*el pícaro*) являється в "Книзі кабальєра Сіфара", а далі в таких творах, як "Граф Люканор" (1341) Хуана Мануеля, "Книга примірної любови" (1350) Хуана Руїса, первосвященника Іти (*Archipreste de Hita*), "Бич" (1438) Альфонса Мартінеса толеданського, первосвященника Тальявери (*Archipreste de Talavera*), "Селестіна" (1499) Фернанда де Рохаса, "Льозана Андалуза" (1528) Франціска Делікада і "Розмови Меркурія і Харона" (1528) Хуана де Вальдеса.

Про значення і походження слова *pícaro* (крутій-шалапут) писалося і ще пишеться багато у літературній критиці, однак ні одно з тих пояснень не є задовільним і вистачаючим. У всякому разі, слово *pícaro* появилося вперше в одному літератур-

ному творі в 1548 році, хоч у повісті "Лазарко з Тормесу" його ні разу не вжито. Цей вислів був уперше застосований до обдертого вуличного араба і означав: "обірванець, голодранець". Звичайно такі голодранці, що жили з вулиці і допускалися різних злочинів, служили за перемивальників посуду, а то й за слуг до виконання легких робіт. Такі заняття були вигідною заслоною для приховування їх злочинів. Міські управи звичайно боролися проти тих шалапутів тим, що обмежували їх кількість і примушували їх носити зелений або червоний одяг. Як головна особа повісти, сам крутій не є ні героєм ні поганцем. Він заслуговує на кару, якщо не хоче стати до гідного заняття, але й заслуговує на співчуття як жертва нездорових соціальних обставин. Так то від слова *ricca* постала *la novela riccaresca*, тобто шалапутська повість, чи повість про крутіїв. Побіжно сказавши, шалапутська повість, це реалістичне зображення злочинного життя, в якому злочинці і їх витівки стають головним джерелом зацікавлення. Таким способом повість цього типу є нічим іншим як біографією або автобіографією мандрівного крутія-шалапуту, що розповідає у першій особі про свої пригоди на службі у різних панів-господарів і висміває їх заняття, примхи і звичаї. Ця розповідь є звичайно весела, тверда, цинічна і безсердечна. Таким є, у цьому випадку, і "Лазарко з Тормесу".

Історія еспанської літератури знає три видан-

ня "Лазарка" (Алькаля, Бургос і Антверпія), що появилися майже рівночасно (1554 р.) з деякими різницями і додатками у тексті. Всі ті видання появилися опісля в одній спрощеній і виправленій формі, головню за редакцією Фуше-Дельбоска. Авторство "Лазарка" приписували різним авторам, а найбільше тодішньому письменникові, дипломатові і воякові, Дієго Уртадо де Мендози (*Diego Hurtado de Mendoza*), одначе без переконливих доказів. Хто би ним не був, одно певне: автор "Лазарка" був людиною невисокої культури, неперебірчивим реформатором, чутливим на кривди, і людиною здорового глузду. Жив він правдоподібно в Толедо і симпатизував з групою еразмістів. Сам же "Лазарко", це постать народнього уявлення в різних варіантах. Згадка про нього існує вже в раніших творах (Льозана Андалюза) з крутієського життя, а й також у народніх переказах у формі героя жартів різного роду. У приповідках ім'я Лазара означало людину, що служила багатьом панам-хазяїнам і примирала з голоду. Деякі жарти, наприклад, описані в повісті, є вибрані з життя, а деякі додані вже з його власної видумки. Перед друком, "Лазарко" ходив у рукописній формі і певно зазнав різних змін, цензури і скорочень. Останні чотири розповіді, наприклад, є підозріло коротші, що певно нагадує надзвичайну запопадливість цензури. Знову ж видання Алькаля містить у собі декілька довших і незручно доданих вставок, яких нема у двох інших

виданнях, але вони теж можуть бути і авторськими частинами первісного рукопису.

"Лазарко з Тормесу" ділиться на сім розповідей *), дуже нерівної довжини, з традиційною передмовою, в якій автор обіцяє комусь (кого він називає "його милістю") розказати пригоди свого життя. Найперше читач довідується про злочинне минуле його батьків, при чому автор делікатно викривляє шляхетний родовід, яким звичайно пишуться герої ідеалістичної повісті. Бо шалапутська повість завжди діє навпаки, ніж повісті, що в моді. Далі йдуть розповіді про службу у сліпого жебрака, при якому вишколюється крутій-шалапут, про злигодні у настоятеля собору, у зубожилого дворянина і інших панів-господарів. Опинившись у світі випробуваних штук і хитрощів, Лазаркові здається, що все людство є проти нього. Тому то вічний і нестримний голод мало-помалу штовхає його до крутійства, підступу і злодійства.

Але найголовнішою частиною у цій повісті являється розповідь третя. Незрівняна постать гордого і зруйнованого дворянина, така вразлива на справи особистої чести, але готова користати з дарових услуг свого бідного слуги чи просто примирати з голоду, є мистецьким довершенням цілої повісті. Виведений тут ескудеро (шляхтич-дворянин)

---

*) В цьому виданні пропускається розповідь п'яту з огляду на її відхилення від головної теми.

є справжнім відображенням тих дворян, які масово заповнювали Еспанію XVI-го століття. Він символізує тут непрактичну і гонористу націю, що хилиться до занепаду. Невідомий автор добре знав тоді, що найбільшими двома нещастями, які підточували Еспанію, були голод, що запанував наслідком поганой господарки й паразитизму, і фальшива гордість деяких клас суспільства, яка недопускала їх до таких засобів рятунку, як фізична праця (індустрія) і відверта скромність (ощадність).

Більшість дії повісті проходить в Толедо і поближких околицях. Сатиричний характер твору (найменше зарисований у розповіді зі сліпцем) загострюється щораз сильніше під кінець повісті і доходить до вершка іронії в останніх словах Лазара: "В тому часі я проживав у доброті і находився на вершку незмірного щастя". Плянуну (сюжету) оповідання нема тут ніякого. Лазарко ходить від господаря до господаря, а кожний із них має свої хиби, побільшені в примхливих і не дуже то сумлінних очах героя. Фабула, як видно, не може бути простіша, зате форма вповні вистачає для накресленої мети. Стиль надзвичайно відповідає творові і впливає на читача. Правда, форма його розповідна, але не без вишуканости, не надто пишна, щоб бути простою, і цілком позбавлена тодішньої стилістичної штучности. Але найбільша сила твору лежить у красі його живого, яскравого стилю і в глибоко відчутій гуманності. Ці прикмети доповняють

ще й те, що замість триматися впертої розповідної форми, автор рішає розказувати свою історію в першій особі, і вибирає собі мандрівного слугу-героя як ідейний засіб до відтворення соціальної сатири.

Хто би не був його автором і якою не була б його композиція, "Лазарко" являється велетенським вкладом у світову літературу, а в еспанську зокрема, не тому, що він започаткував літературу шалапутського жанру, але тому, що він вірно відзеркалює людей характеристичних для даної доби. Малий крутій-шалапут не полонив би був своїх читачів, як би вони у ньому не бачили уосіблення еспанських людей XVI століття в такому середовищі, яке його оточує. Автор повісти не свариться з жадною соціальною клясою чи інституцією, ані не збирається нищити своє довкілля. Лазарко виразно виявляє свою співчутливість до гордого і зубожілого дворянина і не злоститься на інших панів-господарів, від яких він зазнає чимало кривди. Він ні разу не виявляє нешанобливості до тих, що впливають на духове вироблення майбутности народу. Лазарко радше втілюється у своє довкілля і грайливо стає частиною світу в райдузі його спостерігання. Це цілковите ототожнення його з істотністю надає йому рис безспірної щирости. Ніхто ж не сумнівається у чесності людини, яка одверто признається до того, що подостаток хліба і скромний притулок становлять його найгодовніше прагнення. До

цього сам крутій-шалапут змагає і осягає те з допомогою характеристичної еспанської поміркованости і наполегливості. Його неспокійна і мандрівницька натура може зраджувати палке бажання до якогось ідеалу, але треба мати на увазі, що крутій заспокоює свою душу лише тоді, коли він почує запах якоїсь поживи. Все це вказує на те, чому і як "Лазарко" належить до того оточення, в якому він перебуває і діє, одначе розглядаючи справу ширше, все це може стати змістом духовости Еспанії всіх її часів. Таким то являється наш "Лазарко з Тормесу" *).

Микола М. Палій

---

*) Автор українського тексту щиро дякує всім, що причинилися будь-чим до остаточної редакції цього перекладу, а особливо нашим науковцям і українцям проф. д-рові Василю Левові і проф. Павлові Кравчукові.

ПРОЛОГ

Я¹⁾ дійсно думаю, що всякі визначні речі — можливо, ніколи нечувані й небачені — повинні бути відомі багатьом людям, а не закопані в могили забуття, бо, може хтось, читаючи їх, знайде в них щось таке, що зробить йому приємність, а тим, хто не запускається в глибокі дослідження, може дати розвагу.

Щодо цього, то Пліній²⁾ каже, що в кожній книжці, яка б вона не була погана, можна знайти щось добре, особливо тому, що не всі смаки однакові: чого не любить один, інший віддасть за те свою душу. І ми бачимо речі, що їх одні вважають за маловартні, але інші оцінюють інакше. Ось тому, нічого не варто викидати або нищити; навпаки, коли якась річ не надто огидна і шкідлива, то її треба передати іншим, особливо, коли з неї може бути якась користь.

Якби це була неправда, то дуже мало письменників писало б для одної тільки особи, бо писання — важкий труд. Але займаючись цим ділом, письменники прагнуть винагороди, не грошевої, але хочуть, щоб їх твори люди знали, читали й хвалили, якщо вони на те заслуговують. От у цій справі Ци-

церон³⁾ і висловився, що "почесті сприяють мистецтву".

Хіба хтось подумає, що вояк виходить перший на барикади тому, що він ненавидить життя більше ніж інші? Очевидно, що ні. Це бажання слави спонукує його наражувати своє життя. І те саме діється в літературі й мистецтві. Приймім, що якийсь кандидат теологічного звання, що проповідує дуже гарно, є щирою людиною, яка дбає про спасення душі, але запитайте його, чи він чується пригноблений, коли його слухачі говорять йому: "О, як чудово ви проповідуєте, ваша всечесносте!" Один лицар, назв'їм його Невідомий, що змагався в турнірі не дуже певно, подарував своєму жартунові свій панцер за те, що той його хвалив за вміння орудування списом. А що був би зробив цей лицар, якби блазень сказав йому правду?

І так воно буває з усім іншим. Признаюся, що я не святіший від усіх моїх ближніх, і тому я не буду мати жалю, коли всі ті, хто засмакує в цьому маловартному творі, написаному таким грубим стилем, прочитають його з приємністю і довідаються, що ото живе десь людина, яка зазнала стільки щастя, небезпек і злиднів.

Прошу вашу милість⁴⁾ прийняти це скромне писання того, хто написав би кращий твір, якби його здібності були рівні його бажанням. А оскільки, ваша милосте, домагаєтесь від мене, щоб я

описав своє життя докладніше, то мені видається правильнішим почати радше з кінця ніж із середини, так щоб ви мали повний образ моєї особи. А також ті, хто дістали в спадку великі гідності, хай поміркують, як мало їм належиться признання, бо вони були любимцями долі, а оскільки більше зробили ті, кому доля не сприяла, бо вони вєслували сильно та розважно і причалили до затишної пристані.

---

1) Хуліо Сехадор, критичний редактор *Lazarillo de Tormes*, серії *Clásicos castellanos*, пише в примітці під текстом, між іншим таке: "В Еспанії говоримо про звичку ослів класти я напереді (речення). Це перша річ, яку приходиться писати тому, хто не має вправлених пальців, щоб орудувати пером, нетямущому і простому. Вслід за цим йде говорення натяками, як: **такі видатні, і можливо ніколи нечувані речі.** Усе це дозволяло б припускати, що воно є написане справді якимсь провідником сліпих або злим оповісником, хоча б і був він толеданцем. Але ніжна звучність автора, що так хитро переплітає в особі Лазарка блазенську простоту зі спритноумним шахрайством в цілому перебігу повісти, каже вірити, що він навмисне і доцільно взявся так її зачинати, простосердечно..." (ст. 70-71).

2) *Dicere solebat Plinius senior nullum esse librum tam malum, ut non aliqua parte prodesset* (Epist., 5, lib. 3).

3) *Honos alit artes omnes que incenduntur ad studia gloria* (Tusc., 1, 2).

4) Хуліо Сехадор здогадується, що автор не присвячував своєї праці ніякому меценатові, якому він ніби то мав

завдячувати ласки, але це звертання до якогось опікуна являється простою словесною окрасою. Оця повість, це не чиста біографія, але в'язанка пригодницьких історій, у яких хлопчина-провідник сліпців служить не одному, а багатьом панам-опікунам.

РОЗПОВІДЬ ПЕРША

Лазарко розказує про своє життя і про те,
чим він був сином.

Насамперед я хотів би, ваша милосте, щоб ви знали, що я називаюся Лазар¹⁾ з Тормесу, син Томи Гонсалеса і Антонії Перес, родом із села Техарес, недалеко Саляманки. Мое народження відбулося на річці Тормес, від якої й пішло моє прізвище. А було це так: мій батько, хай Бог простить йому гріхи, мав обов'язок доглядати млива у водному млині, що стояв на березі тієї ж річки і що в ньому він працював мельником п'ятнадцять років. І коли моя мати, вагітна мною, була одної ночі у водному млині, її схопили пологи, і вона мене там породила. Так я справді можу сказати, що я народився на річці.

Коли мені було вісім років, мого батька обвинуватили в якихось незручних крадіжках із міхів тих, що приходили туди молоти своє збіжжя, і примкнули. А що він признався і не заперечував²⁾ своєї вини, то його й покарали судово. Уповаю на Бога, що мій батько знаходиться у своїй славі, бо Святе Письмо називає таких людей блаженними³⁾. В тому часі організувався свого роду похід⁴⁾ про-

ти маврів і мій батько зголосився добровольцем, бо він тоді був на вигнанні за згадану провину. Він став за погонича мулів одного лицаря, що брав участь у тому поході. І як вірний слуга свого пана, погиб разом із ним.

Коли моя мати-вдова залишилася без чоловіка й даху над головою, вона вирішила пристати до добрих людей⁵⁾, щоб поліпшити своє життя. Вона поселилася в місті, винайняла собі хатину і взялася варити їсти для студентів та прати білля для молодих конюхів командира Магдаліни⁶⁾. З тієї причини вона постійно вешталася коло стаєнь.

Там вона й познайомилася з якимось смаглявим мужчиною, що доглядав худоби. Цей чоловіг часом приходив до нас і залишався там до ранку. Інколи він приходив під двері, нібито купувати яйця, і заходив у хату. Коли він почав до нас заходити, я не любив його, бо мене відстрашували кольор і препогані риси його обличчя. Та коли я побачив, що з його відвідинами поліпшалася наша їжа, я почав його любити, бо він завжди приносив хліб і шматок м'яса, а взимку дрова, якими ми ogrівали хату.

Так то наслідком постійного гостювання і езаемин, моя мати подарувала мені гарнесенького смаглявого хлопчика, якого я колисав і помагав берегти його в теплі.

І пам'ятаю, що коли мій смаглявий вітчим бавився з хлопчиком, і коли той помітив, що моя

мати і я були білі, а батько чорний, то він утік від нього із страхом до моєї матері, і, вказуючи на нього пальцем, сказав: "Мамо, опудало!"

А батько відповів, сміючись: "Сучий син!"

Хоч я був ще хлопчиною, мене вразило те слово мого братчика і я сказав сам до себе: "Скільки мусить бути на світі людей, що втікають від других, тому, що вони не бачать себе самих!"

Та нещастя хотіло, що про близькі взаємини Саїда, бо так він називався, дійшло до вух управителя. А коли зроблено слідство, то виявилось, що він украв половину ячменю, який йому дали для тварин, і розтратив висівки, дерево, згребла, фартухи, коци і кінські накривала. А коли вже не було нічого більше брати, то він здіймав коням підкови і з усім цим приходив до моєї матері, щоб утримувати мого братчика. Тому не дивуймося ні духовникові, ні ченцеві, якщо один обкрадає бідних, а другий своє житло⁷), щоб дати своїм девоткам чи допомогти якомусь ближньому, якщо любов спонукала бідного раба до цього діла.

І все, про що я розкакую, і навіть більше, було йому доказане. Бо мене допитували під погрозами, а я як дитина відповідав і розкрив усе, що знав, навіть сказав про підкови, які моя мати казала мені продати одному ковалеві.

Мого бідного вітчима висікли і посмолили, а на мою матір, в додатку до звичайних сто батогів, наложили законну кару, щоб вона не входила в

хату вищезгаданого командира, ані не приймала у свою нещасного Саїда.

Щоб не викликати гіршої біди, бідна жінка зробила все можливе і прийняла свою кару. А щоб уникнути небезпеки і втекти від злих язиків, вона пішла на службу до тих людей, що тоді жили в господі Ля Соляна⁸). І там, витерпівши безліч неприємностей, вдалося їй виховати мого братчика, доки він не навчився ходити, а мене, доки я не став добрим юнаком, що ходив гостям по вино і свічки, або по інші посилки.

В цьому часі заїхав у господу на постій якийсь сліпий чоловік. Йому видалося, що я був би для нього підхожим провідником, і тому він випросив мене у моєї матері. Вона й довірила мене йому, сказавши, що я є сином доброго чоловіка, який поляг у битві під Льос Хельвес за прославлення віри, і що вона надіялася на Бога, що я не повинен стати гіршою людиною від батька; тому вона благала цього сліпця, щоб він поведився зі мною добре і піклувався мною, бо ж я був сирота.

Він відповів, що він так зробить і що бере мене не за хлопця до послуг, а за сина. І так я почав служити і провозжати мого нового і при тому старого опікуна.

Як ми затрималися кілька днів у Саляманці, моему господареві видалося, що його заробітки не були йому підхожі, тому він рішив піти собі далі. А коли ми вже збиралися в дорогу, я пішов

побачитися з моєю матір'ю і ми обоє заплакали; вона поблагословила мене й сказала:

— Сину, я знаю, що я вже більше тебе не побачу. Старайся бути добрим і нехай тебе Бог провадить. Я виховала тебе і примістила тебе в доброго опікуна: пильнуй себе.

І так я пішов до свого господаря, що чекав на мене.

Ми вийшли з Саляманки. Як наближатися до моста, там є при вході до нього кам'яна тварина, з вигляду дуже подібна до бика⁹). Ну й сліпець сказав мені підійти до тієї звірини, а коли я там став, він сказав мені:

— Лазаре, приклади своє вухо до цього бика і почувеш у ньому великий шум.

Я легковірною пішов, думаючи, що воно так і є. А коли мій господар помітив, що я приліг головою до каменя, він так замахнув рукою і так міцно вдарив моєю головою об чортівського бика, що той удар в риг звірини мучив мене понад три дні. І він сказав мені:

— Навчися, дурню, що слуга сліпця повинен знати трохи більше від диявола.

І він з захопленням сміявся з цієї витівки.

Мені здавалося, що в тій хвилині я пробудився з простодушності, в якій я спав як дитина.

І я сказав сам до себе:

— Він говорить правду. Мені треба відкрити

очі і бути обережним, бо я сирота і повинен знати як постояти за себе.

Ми пішли далше і в кількох днях він мене навчив злодійського жаргону. А коли він помітив, що я був вельми второпний, він дуже зрадив і сказав:

— Я не можу тобі дати ані золота ані срібла, але я дам тобі багато вказівок щодо життя¹⁰).

І так воно було, бо, після Бога, ця людина дала мені життя, і, хоч вона була сліпа, просвітила мене і вивела мене на правильний шлях.

Але вернімося до розповіді і до справ мого доброго чоловіка: отже знайте, ваша милосте, що від сотворення світа Бог не сотворив нікого хитрішого ні проникливішого за мого пана. У своїм званні він був не абияким штукарем. Він знав напам'ять сто з лишком молитов. Він мав низький, спокійний і вельми дзвінкий голос, що від нього лунала церква, в якій він молився; смирний і щирий вид обличчя, яке він складав дуже вміло під час молитви, і не кривився ні не робив kwasних мін своїми устами ні очима, як це звичайно роблять інші.

Крім того він знав безліч інших способів і звичаїв відіставати гроші. Він казав, що він знав молитви на численні і різні наміри: за жінок, що не родили; за тих, що були в пологах; за тих, що були нещасливо одружені і потребували любови

своїх чоловіків. Він предсказував вагітним жінкам, чи вони носять хлопця чи дівчину.

А щодо лікарського знання, то і сам Гален¹¹), говорив мій сліпець, не знав і половини того, що він знав про корінні зуби, зімління і гістерію. Словом, вистачало лишень комусь сказати, щд його боліло, а мій чолов'яга негайно відповідав йому:

— Зробіть це або те, зірвіть таку то рослину або візьміть такий то корінь.

Через те біля нього крутилися всі, головню жінки, які вірили в усе, що він їм говорив. Він користав з них багато своїми штуками, про які я згадую, і заробляв більше в одному місяці, ніж сто сліпих в одному році.

Але я хочу теж сказати, щоб ваша милість знали, що при тому всьому, що він набував і посідав, я ніколи не бачив такої пожадливої чи скуппої людини, і то до такої міри, що він морив мене голодом і не давав мені, отак, і половини найко-нечнішого. Я говорю правду; коли б я не знав, як зарадити собі своєю спритністю і добрими штуками, я багато разів був би помер із голоду. Але, не зважаючи на його досвід і обережність, я поступав супроти нього так, що майже завжди мені діставалося найбільше і найліпше. Тому я робив йому диявольські штуки, з яких я розкажу кілька, хоч не всі вони вийшли мені на користь.

Він переховував хліб і всі інші речі в полотняному мішку, що при отворі замикався залізним

перстеном з колодкою і ключем. Коли він вкладав туди всі речі або витягав їх, він робив це з такою обережністю і з такою великою уважністю, що ні одна людина на цілому світі не могла б узяти й одної окрушини від нього. Але я брав оту мізерійку, що він мені давав, і споживав її менше, ніж двома кусками. Як він замикав колодку і ставав неухажним, думаючи, що я був зайнятий іншими справами, я обкрадав той зажерливий мішок, витягаючи з нього не малу кількість, але таки добрі кусні хліба, скибочки сала і ковбаси крізь маленький рубець, що його я частенько поров із одного боку мішка і зашивав його назад. І так я шукав відповідної нагоди, аби заспокоїти не гру, а диявольську жадобу, в яку вводив мене мій зловбий сліпець.

Все, що я міг у нього потягнути і вкрати із грошей, я брав півшаговими монетами. Коли ж його просили помолитися і давали йому шага, то ледве жертвенна рука встигла розстатися з грошем, як я вже жбурляв його в свої уста і тримав уже півшагівку наготові, і хоч як скоро сліпець простягав свою руку, а він же ж не бачив, то моєю виміною його заплата відразу зменшувалася до половини своєї вартости. Недобрий сліпий чолов'яга скаржився передо мною, бо він відразу знав і відчував, що це не був цілий шаг, і говорив:

— Що це, до біса, відколи ти зі мною, мені дають лише півшагівки, а раніше мені дуже часто

давали по шагу і мараведі¹²). Це ти приносиш мені таке нещастя!

Він також вкорочував свою молитву, а то й половини молитви не докінчував. Слепець сказав мені тягнути його за кінець каптура як тільки відходив той, що просив його помолитись. Я так і робив. Опісля він знову починав накликувати, кажучи:

— Яку молитву хочете, щоб я відмовив? — як це звичайно буває.

Коли ми їли, він любив ставити коло себе глечик вина. Тоді я швиденько хапав його і потайки присавшись до нього разів два, повертав його на своє місце. Але це тривало коротко. Бо він пізнавав недостачу по ковтках, і щоб зберегти своє вино безпечно, він ніколи після того не лишав глечика, а радше тримав його цупко за шийку. Але не було магнета, щоб притягав до себе речі так сильно, як я притягав те вино довгим житним стеблом, яке я мав на це приготоване. Я встромляв його в шийку глечика і висмоктував вино до останньої краплини. Але поганець був такий хитрий, що видно про це догадався. Відтоді він змінив свій спосіб, зачав ховати глечик між ноги і накривати його рукою, та й так пив безпечно.

А я, що дослівно привик до вина, гинув за ним, і, побачивши, що той спосіб зо стеблом не дав мені жадної користі, постановив зробити на дні глечика маленьку дірочку для протікання і

заткати її злегка тонесеньким шаром воску. Під час обіду, удаючи, що мені холодно, я влізав між ноги нещасного сліпця, щоб завітисся при нашому нужденному вогні, і як тільки стопився від тепла віск, бо його було мало, починав стікати струмочок вина в мої уста, і я їх так підставляв, що ні одна клята капля не пропала. Коли бідолашний чоловік наставлявся пити, він не знаходив нічого.

Слепець дивувався, проклинав себе, відсилав глечик і вино до біса і не знав, що це таке могло бути.

— Не думайте, дядьку, що то я вам його випиваю, — говорив я, — ви ж не випускаєте його з рук.

Він так довго обертав і обмацував глечика, доки не знайшов дірки і не помітив обману; але сліпець удав наче б він її ніколи не завважив.

І на другий же день, коли я пристосував мій глечик так, щоб він протікав як перше, і не думав про лихо приготоване для мене, ні про те, що поганий сліпець мене завважив, я сів, як звичайно, потягаючи оті солодкі ковтки: моє обличчя поверне не до неба, а очі частинно заплющені, щоб краще насолоджуватися смачним напитком. Доведений до розпачі сліпець зрозумів, що тепер для нього настала нагода відімститися, і піднявши двома руками отой недавно солодкий, а тепер терпкий мені глечик, він, дослівно, намагаючись усією своєю си-

лою і міццю, калатнув ним мене в уста так, що мені, бідному Лазареві, який нічого такого не сподівався, — бо він, як завжди, був недбайливий і веселий, — насправді видалося, що небо впало на мене з усім, що там є.

Це був такий ніжний стук, що він мене приголомшив і збив з пантелику, і такий сильний удар глечиком, що його черепки загрузли в моїм обличчі, протинаючи його в багатьох місцях і вибиваючи мені зуби, що без них я залишився по сьогоднішній день. З того часу я зненавидів поганого сліпця, і хоч він мене пожалів, поголубив і поміг, я добре бачив, що він тішився з жорстокої кари. Він обмив мені вином рани, що їх мені завдав щербинами глечика, і усміхаючись, сказав:

— Як це тобі подобається, Лазаре? Те, від чого ти потерпів, тепер тебе вигоює і дає тобі здоров'я.

І розказував другі дотепи, які не були мені до смаку.

Коли я вже напів-одужав із того проклятого удару і синяків, і поміркувавши, що кількома такими ударами поганий сліпець міг би мене позбутися, я рішив позбутися його. Але я не виконав цього так спішно, бо думав зробити це тоді, коли буде безпечніше і сприятливіше. Коли б я навіть хотів стриматися від гніву і простити йому удар глечиком, то на це не дозволяла зла поведінка, якою частував мене з того часу поганий сліпець: він ка-

рав мене без причини і розсудку, набивав мені гудзи на голові і торгав за волосся.

І коли його питали, чому він так зле поводиться зі мною, він розказував опісля випадок із глечиком, кажучи:

— Взяли б ви цього хлопчину за невинного? Послухайте ж, чи й сам диявол поважився б на такий подвиг.

Перехрестившись, слухачі говорили:

— Ну, дивіться, хто би сподівався такої негідності від такого хлоп'яти!

І вони здорово сміялися з жарту та говорили йому:

— Карайте його, карайте його, а Бог вам за це заплатить.

І мій господар після того так і поступав.

А тим часом я водив його найгіршими дорогами і то навмисне, аби йому пошкодити: якщо там були камінці — я водив його по них, якщо там було болото — я водив його через найглибше місце. Хоч мені не приходилося ходити найсухішою дорогою, я був радий втратити одно око, щоб вибрати два тому, що не мав жодного¹³). Тому він тримав завжди горішній кінець своєї палиці на моїй потилиці, яка завжди була густо вкрита гулями і жмутами волосся, що їх він вискубував своїми руками. І хоч я присягався, що я не чинив цього зі злоби, а тільки тому, що не міг знайти кращої дороги, це мені не помагало, ані він мені не вірив

більше, така була проникливість і велика мудрість цього хитруна.

І щоб ваша милість знали, як далеко сягала спритність оцього хитрого сліпця, я розкажу один із багатьох випадків, що мені з ним трапився, при чому, як мені здається, він виявив свою велику підступність. Коли ми вийшли з Саляманки, сліпець задумав зайти в околицю Толеда. Він казав, що там люди багатші, хоч не дуже жертволюбні. Він покладався на прислів'я, що твердосердий дає більше, ніж бідний. І пішли ми цим шляхом почерез найліпші місця. Там де він знаходив добре прийняття і заробіток, ми зупинялися; де ні, на третій день ми йшли собі геть.

Одного разу ми прибули до місцевости Альморос під час збору винограду і один виноградар дав моему господареві гроно винограду як милостиню. Тому, що кошиками орудують необережно і виноград в тому часі є дуже спілий, то гроно розлетілося в його руці. А коли б його зложити в торбу, воно перетворилося б у виноградне сусло; і ось на що він рішився.

Він постановив зробити гостину, бо не міг його і нести і мене нагородити за те, що того дня він завдав мені чимало ударів і стусанів ногами. Сіли ми на мурі і він сказав:

— Тепер я буду з тобою щедрим, тобто, ми обидва будемо їсти оце гроно винограду і ти дістанеш з нього стільки, скільки я. Ми поділимо

його так: ти візьмеш раз і я раз, з умовою, що ти обіцяєш мені брати кожного разу не більше, ніж одну ягоду винограду. Я зроблю те саме, аж доки ми його не скінчимо, і таким чином не буде обману.

Зробивши отак угоду, ми почали їсти; але відразу при другій черзі, мій зрадник змінив свій погляд і почав брати по дві ягоди нараз, припускаючи, що я повинен робити те саме. Коли я побачив, що він зламав угоду, я не вдоволився додержувати з ним кроку, а пішов ще дальше: по дві нараз і по три нараз, і їв я їх як міг. Скінчивши гроно, сліпець лишився на хвилину з бадиліною в руках, і, похитуючи головою, сказав:

— Лазаре, ти мене обманув. Я присягну на Бога, що ти їв виноград по три ягоди нараз.

— Я не їв, — відповів я; — а чому ви таке підозріваєте?

Второпний сліпець відповів:

— Знаєш як я бачу, що ти їв по три нараз? Бо як я їв по дві, то ти мовчав.

[На те я не відповів нічого.

От коли ми йшли так попід лукові проходи в Ескальоні, ми зайшли тоді до хати одного шевця, де було багато мотузків і других речей, що їх виробляється з рокитника. Декілька з них вдарило мого господаря в голову. Піднісши руку, він докторкнувся їх, і пізнавши, що це було, сказав мені:

— Спішися, хлопче, втікаймо від таких недобрих харчів, що душать і без їдження.

Я йшов собі зовсім на це байдужий, але поглянув, що це було. А побачивши лишень шнури і пояси, а нічого до їдження, я йому сказав:

— Дядьку, чому ви так кажете?

Він відповів:

— Мовчи, небоже; по своїх злих звичках, тобі притаманних, ти пізнаєш і побачиш, чому я кажу правду.

І так ми пішли далі тим самим луковим проходом і зайшли до одної гостинниці. У дверях її було багато рогів на стіні, до яких погоничі мулів прив'язували свої тварини. І промацуючи дорогу в пошукуванні за господою, в якій сліпець кожного дня відмовляв за шинкарку молитву Пустельниці, він вхопив за ріг і з великим зідханням сказав:

— О, погане, найгірше з вигляду діло! Скільки людей бажає покласти твоє зображення на голови інших, а як мало людей ні за що в світі не хочуть тебе мати чи навіть чути про тебе!

Почувши, що він говорив, я спитав його:

— Дядьку, що це таке ви говорите?

— Тихо будь, небоже, бо те, що я тепер тримаю в руці, дасть тобі колись лихий обід і вечерю.

— А я не буду їсти, — сказав я, — і воно мені їх не дасть.

— Я тобі кажу правду, а коли поживеш, то побачиш.

І так ми наблизились аж до самої господи, до якої, дав би Бог, ми були ніколи не дійшли, через те, що мені там у ній сталося. Це було все, за кого він молився: за шинкарок і жінок з гостинниць, і продавчиць мигдалевих коржиків, і повій, і за подібних жіночок; бо я майже ніколи не бачив, щоб він молився за мужчин.] *)

Я сміявся сам у собі, і хоч я був лише хлопчина, я добре запам'ятав розважне міркування сліпця.

Але, щоб не бути багатослівним, я перестану розказувати про численні веселі як і гідні уваги пригоди, що мені трапилися з оцим моїм першим спікуном; зате я хочу розказати про наше розстання і ним закінчити. Ми находилися в Ескальоні, оселі герцога того самого імені, в одній господі, і мій опікун дав мені шматок ковбаси, щоб її спекти. Коли сліпець вже полив ковбасу жиром і з'їв насичений у сосі хліб, він витягнув зі своєї торбини один мараведі і сказав мені піти до гостинниці по вино для нього. Поклав мені диявол перед очима нагоду, яка, як то звичайно кажуть, робить злодія. А саме біля вогню лежала собі маленька ріпа, довгенька і погана та зовсім непридатна на тушковане м'ясо; її мусіли там викинути.

Тоді там не було нікого, лиш він і я, а коли мене пройняв чудовий запах ковбаси, якою, я знав,

---

*) Ця вставка [в ломаних дужках] знаходиться лише у виданні Алькаля.

я мав лиш любуватись, я відчув незаспокійливий апетит. Не звертаючи увагу на те, що могло б мені статися, я відкинув усякий страх і здійснив своє бажання: поки сліпець витягав зі своєї торбини гроші, я вхопив ковбасу і скоренько поклав на рожна вищезгадану ріпу. Давши мені гроші на вино, мій господар вхопив ріпу і став обертати її на вогні, стараючись зжарити те, що через його хиби висмикнулося від варення.

Я пішов по вино і по дорозі не забарився з'їсти ковбасу, а коли я вернувся, то побачив як грішний сліпець тримав між двома скибочками хліба ріпу, що її він ще був не розпізнав, бо не прощупав був її руками. Та ледве він підніс скибочки хліба і вкусив їх, надіючись натрапити теж на шматок ковбаси, він задубів від млявої ріпи. Сліпець розсердився і сказав:

— Що це таке, Лазарцю?

— Ох, я нещасний! — промовив я. — Невже ви хочете винити мене за щось? Чи ж я не прийшов щойно з вином? Хтось тут був і зробив це певно на жарт.

— Ні, ні, — відповів він, — це неможливо, бо я не випускав із рук рожнів.

Я став знову присягати і відпекуватися, що я невинний в тій зміні і переміні. Але це допомогло мені мало, бо від хитрощів проклятого сліпця нічого не можна було сховати. Він встав, вхопив мене за голову і нахилився, щоб мене понюхати. А що він

певно почув запах так як добрий хорт, і щоб краще упевнитися в правді з огляду на великі муки, що він їх переживав, мій сліпець вхопив мене своїми руками, відкрив мені уста ширше ніж було можливо і нерозсудливо встромив туди свого довгого і гострого носа, який тоді виріс у долоню більший зі злости. І кінцем носа він сягнув мені до горла.

І це, і великий страх, який напав на мене, і чорна ковбаса, яка через короткий час ще не встигла приміститися в шлунку, а найголовніше скоботання велетенським носом, який мало що мене не задушив, усе це з'єдналося до купи і було причиною того, що моя поведінка і ненажерливість вийшли на яву і чужа власність була повернена своєму власникові. Так то, ще заки поганий сліпець витягнув із моїх уст свою трубу, мій шлунок зазнав такого забурення від поштовху краденою річчю, що наслідком того його ніс і проклята, злепожв'якана чорна ковбаса, вилізли в той сам час із моїх уст.

О, Всемогучий Господи! Краще було б мені лежати тоді в могилі, бо я вже й так був мертвий. Лютя поганого сліпця була така велика, що коли б не збіглися були на гамір люди, то я думаю, що він не лишив би був мене живим. Коли мене вирвали від нього, його руки були повні тих небагатьох волосків, які ще на мені лишилися, а моє обличчя було подряпане і мій карк та горло подерті пазурами. Моє горло, без сумніву, на це заслуговувало, бо через його злобу стільки нещастя впало на ме-

не. Поганий сліпець розказував мої нещасні пригоди всім, що сходилися, і розповідав їм по кілька разів випадки з глечиком і з гроном винограду, а тепер про теперішню справу. Люди так сміялися, що всі прохожі з вулиці вступали, щоб послухати веселощів. А сліпець розказував про мої вчинки з такою дотепністю і жвавистю, що — хоч я плакав від такої зневаги, — мені здавалося, що було б несправедливо не сміятися з них.

І коли це діялося, мені прийшло на думку і трусливість і слабосилля, яких я допустився і через які я себе проклинав, що не лишив сліпця без носа, хоч я мав до цього таку добру нагоду, бо половина дороги вже була пройдена. Вистачало тільки клацнути його зубами і він був би моїм. Можливо мій шунок був би затримав його певніше ніж ковбасу, тому що він належав до того негідника. А коли б вони не вийшли на верх, я міг би відмовитись від усяких домагань у цій справі. Коли б я був це вдіяв, як вдало це було б!

Шинкарка і гості нас помирили та й обмили мені обличчя і горло вином, яке я приніс йому до пиття. З цього приводу поганий сліпець строїв собі дотепні жарти, кажучи:

— Насправді, цей хлопчина марнує мені більше вина на миття в одному році, ніж я його п'ю у двох. Принаймні, Лазаре, вино допомогло тобі більше, ніж твій батько, бо він зродив тебе раз, а вино привело тебе до життя багато разів.

І після того він розказував, скільки разів він подряпав і подер мені обличчя і вином його потім вигоював.

— Я тобі кажу, — говорив він, — якщо комусь на світі везе від вина, так це певно тобі.

І ті, що мене мили, дуже з цього сміялися, хоч я скаженів. Але віщування сліпця не показалося фальшивим, і багато разів опісля я пригадував собі того чоловіка¹⁴), який без сумніву посідав дар пророцтва. Тепер я каюся за неприємності, що їх я йому вчинив, хоч я заплатив за них добре; а те, що він мені тоді предсказав, вийшло мені дійсною правдою, як це ви, ваша милосте, побачите далі.

З огляду на ці штуки і погані жарти, які сліпець вчинив зі мною, я рішив його покинути раз на завжди. А що я все приготував і носився з цим у гадці, ця його остання витівка зі мною ще сильніше упевнила мене в цьому замірі. Сталося так, що зразу на другий день ми пішли до міста просити милостині, а попередньої ночі впав великий дощ. І тому, що у день він не переставав падати, то сліпець молився під склепінчастими проходами, що були в цьому місці, де нас не мочило; коли ж надходила ніч і дощ не вгавав, сліпець сказав мені:

— Лазаре, цей дощ дуже затяжний, і чимбільше залягає ніч, тим він стає сильніший. Вернімось завчасу до господи.

Щоб туди зайти, ми мусіли перейти один рівчак, що почав зростати від великої води.

Я сказав йому:

— Дядьку, цей рівчак доволі широкий. Але якщо ви хочете, я бачу, кудою ми зможемо перейти не замочившись, бо там він стає вужчий, і скочивши, ми зможемо перейти сухими ногами.

Йому це видалося доброю порадою і він сказав:

— Ти второпний; тому я люблю тебе за це чимало. Заведи мене туди, де рівчак вужчий, бо тепер холод і вода неприємна, а мати мокрі ноги ще більше неприємно.

Побачивши, що мій задум розвивається по моему бажанню, я випровадив його з-під проходу і завів його просто до одної колони чи кам'яного стовпа, що знаходився на площі, на якому, як і на інших стовпах, спочивали лукові виступи домів. Я сказав йому:

— Дядьку, це найвужчий перехід через рівчак.

Тому, що була велика злива і нещасний бідолаха мок, і тому, що ми спішилися, аби втекти від великого дощу, який падав на нас, а найбільше тому, що Бог осліпив його розум в тому часі, що я зміг на ньому помститися, сліпець повірив мені і сказав:

— Постав мене в найліпшому місці і скачи через рівчак.

Я поставив його в найкращому місці напроти колони, скочив і примістився за стовпом як той, що чекає наступу бика, і сказав йому:

— Ану, скачте щосили, щоб дістатися на цей бік води.

Я тільки встиг це сказати, як бідний сліпець, поступившись кроком взад для розгону, щоб скочити краще, наступив як цап і з усієї сили кинувся вперед і вгатив головою в стовп, який загудів так голосно, наче б він ударив його велитенським гарбузом, і відразу впав назадгузь, півмертвий і з розбитою головою.

— Як то, ви занюхали ковбасу, а стовпа ні? Нюхайте, нюхайте, — сказав я йому.

І я лишив його під опікою багатьох людей, які прийшли йому на поміч, а сам вийшов брамою міста швидкою ходою, і заки запала ніч, я зайшов до Торріхоса. А що сталося з моїм сліпцем, я нічого більше не знав, ані не хотів знати.

---

1) Ім'я Лазар означає вбогість і терпіння (гл. Лука, XVI, 20: "Був і вбогий один, на ім'я йому Лазар, що лежав у воріт його, струпами вкритий"; і др.). В еспанській мові здрібніла форма цього слова *lazarillo* (лясарільйо) є звичайним іменником, якого вживається на означення юнака, що служить провідником сліпому прошакові. Звідси й подвійне значення назви цієї новели.

2) Фраза взята з Євангелії (Іван, I, 20: "І він визнав, і не зрікся...").

3) Натяк на слова, "Блаженні, що їх переслідують за справедливість, бо їхнє Царство Небесне" (Матвій, V, 10). Це, безсумнівно, жартівливий натяк на слово суд (справедливість, власть, закон).

4) Корабельно-морська експедиція проти маврів на острові Льюс Хельвес, біля африканського узбережжя, між Тунісом і Триполі. Еспанська експедиція відбулася в 1510 р. під проводом Дон Гарсії де Толеда, батька славного Дуки (герцога) де Альби. В цій експедиції помер батько Лазарка.

5) Лазарко має мабуть на думці еспанську народню приповідку, "З ким пристаєш, таким сам стаєш" (досл., "Тримайся добрих людей, а будеш одним із них", Arrímate (allégate) a los buenos y serás uno de ellos).

6) У тексті: Comendador de la Magdalena. "Comendador", це член лицарського або релігійного ордену, що жив з приходів посілостей переданих йому (орденові) в управу. В Саламанці була одна парохія ім. св. Магдалини, що була віддана під опіку ордену Алькántара, до якого належав згаданий командир. Йому служили молоді юнаки, що їм мати Лазарка прала одержувати.

7) У примітці під еспанським текстом згаданий Х. Сехадор м. ін. пише: "Зверніть увагу на анти-клерикальність того спостереження, на жорстоку непристойність і на зручно приховані вислови в роді порівняння".

8) За здогадом Сехадора вона, мабуть, була на березі ріки Тахо. Слово solana означає місце (кімнату) вживане за розмовницею, світлицю.

9) Тепер в монастирі Санто Домінго в Саламанці. Вона стояла там до 1836 р., а в 1869 р. провінційальна комісія пам'ятників вирядувала її з-поміж руїн біля згаданого моста.

10) Автор наводить це до слів Св. Петра: "Срібла й золота в мене нема, але що маю, даю тобі: В ім'я Ісуса Христа Назарянина — устань та й ходи" (Дії Св. Ап., 3, 6).

11) Клявдій Гален (130-210?) славний грецький лікар і письменник. В Римі він був лікарем імператорів Марка Аврелія і Комодо. Він доказав, що нирки виділяють сеч.

Як письменник, Гален залишив значне число творів з ділянки філософії, анатомії, фізіології і патології.

12) Стара еспанська монета різної вартости.

13) Натяк автора на старо-іспанське повір'я з XIII ст. записане в релігійній літературі. В ньому сказано, що одному заздрісному чоловікові з'явився диявол, який згодився виконати все, що той чоловік собі забажав би, з умовою, що його сусід дістав би двічі стільки, що він сам. Почувши це, скупар відразу зажадав, щоб йому вибрали одно око.

14) Гл. розп. 7-ма, прим. 3.

РОЗПОВІДЬ ДРУГА

Як Лазар пішов на службу до одного священика і що з ним сталося

Наступного дня, не почувавши себе там безпечним, я пішов до однієї місцевости, званої Македа, де мої гріхи звели мене з одним священиком. Коли я наблизився, щоб попросити в нього милостині, він мене спитав, чи я вмю служити до Служби Божої. Я сказав йому, що вмю, бо це була правда. Бо хоч грішний сліпець погано зі мною поводився, все ж таки він навчив мене багато добрих речей, а в тому і цього діла. Кінець кінцем, священик взяв мене до себе.

Так я втік з дощу під ринву. Бо сліпець, в порівнянні з ним був справжнім Олександром Великим, хоч він був втіленням скупости, як я вже розказував. Скажу тільки, що в цій людині містилася вся нужда світу. Я не знаю, чи це було в ньому вроджене, чи може він придбав це разом із духовним званням.

Мав він стару скриньку, замкнену на ключ, що його він носив прив'язаного на шнурку своєї рясни. І як тільки з'являвся у нього хліб із церкви, він негайно ховав його власноручно в скриньку і знов її

замикав. А у всій хаті не було нічогісінько з'їсти, як це звичайно буває в інших домах: ні сала, повішеного в комині, ні сира покладеного десь на полиці або в шафі, ні кошечка з недоїдками хліба, що залишаються зі стола. Мені здається, що хоч із цього я не міг би був скористати, то принаймні міг би був порадувати себе їх виглядом.

Був там лише вінок цибулі, але під замком у горішній комірці хати. Я брав звідам одну цибулину що чотири дні в роді пайка, а коли я просив у духовника ключа, щоб іти по неї, то, коли хтось був при цьому, він вкладав руку в пазушну кишеню і з великою надумою його відв'язував і давав мені його, кажучи:

— Візьми і принеси мені його зараз назад, і не лакомся там дуже.

Здавалося, що під ним приховані всі консервовані вироби Валенсії¹⁾, хоча в тій комірці, як я вже сказав, не було нічогісінько, крім повислої на цвяху цибулі, рахубу якої він знав так добре, що коли б я на свій нещасний гріх і збільшив свій пайок, мене би це дорого коштувало.

Одним словом, я став примирати з голоду. Хоч мій господар не конче був для мене милостивий, зате про себе він дбав куди краще. На обід і на вечерю він споживав м'яса на п'ять мідяків. Правда, він ділився зі мною юшкою, але м'яса я зовсім не бачив, а хліба ще менше, та щоб юшкою хоч поділився рівно зі мною!

В суботи в цій околиці їдять баранячі голови²⁾, і він бувало посилав мене по таку, що коштувала три мараведі³⁾. Він варив її і з'їдав очі, язик, карк і мозок та м'ясо зі щелепів, а мені лишав самі обгризені кісті, подавав на тарілці і припрошував:

— Бери, їж і веселися, бо ти пан світа і живеш краще, ніж папа.

— Щоб Бог тобі дав таке життя, — говорив я сам до себе.

При кінці третього тижня мого перебування в нього, я так охляв, що з крайнього голоду не міг втриматися на ногах. Я був би зійшов зі світу, коли б Бог і моя вигадливість мені не зарадили. Я не мав нагоди пускатися на хитрощі, бо не було тут що потягнути. А коли б і було, я не міг би відвернути його уваги, як це я робив колишньому господареві, нехай йому Бог простить, якщо він помер від того удару в голову, бо хоч він був і хитрий, йому бракувало отого неоціненого дару — зору, і він не міг мене бачити. Що ж до цього господаря, то ніхто не володів таким проникливим зором, як він.

Коли ми були при Проскомидії, то в кошик не впав ні один мідяк, якого б він не запримітив. Одним оком він пильнував людей, а другим моїх рук. Його очі вертілися в черепі так, наче б були з живого срібла. Він знав рахунок усім грошам, які б йому не дали. А після збірки він зараз відбирав від

мене кошик і клав його на престіл. За весь час, як я жив у нього, чи радше сказати примирав, я ні разу не встиг потягнути з кошика ні одного мідяка. Із шинку я ніколи не приніс йому вина ні за шаг; а ту невеличку частину пожертв, що її він зберігав у своїй скринці, мій господар так ділив, що вона вистачала йому на цілий тиждень.

І щоб приховати свою велику скупість, він мені говорив:

— Знай, хлопче, що духовники повинні бути дуже скромні в їжі і питті, і тому то я не догоджую собі так, як другі.

Але бідолашний чоловік фальшиво брехав, бо в монастирях і на поминках, де ми молилися, він наїдався на кошт других як вовк і пив більше ніж знахар⁴⁾.

А коли я вже згадав про похорони, то нехай Бог мені простить, бо за винятком того часу, я ніколи не був ворогом людства, бо тоді ми їли добре і я був ситий. Я просив і благав Бога, щоб Він щодня карав смертю когось зі своїх сотворінь. І коли ми причащали, а головно помазували хворих на смерть і священник просив усіх приявних там молитися, я звичайно не був останнім до молитви, і з глибини мого серця і доброї волі просив Бога, щоб Він, як то кажуть, не відкидав свого раба, хоч би це йому значно помогло, але щоб забрав його з цього світу.

А коли хтось із них спасався, то я, прости мені

Боже за це, багато разів відсилав його до біса. А того, що вмирав, я стільки ж разів благословив. Бо за весь час мого перебування у священника, а саме з пів року, лише двадцять осіб померло, і мені здається, що вбив їх я, або, краще сказати, вони померли на моє бажання. Бо мені здається, що Господь Бог, побачивши, як я постійно примирив страшною смертю, рішив поразити їх, щоб дарувати мені життя. Але я не знаходив засобу на теперішню муку. Бо, якщо я жив у день похорону, то у дні ж, коли не було мерця, я, що привик до ситості і вертався до свого щоденного голоду, терпів від нього ще більше. Таким чином я не знаходив спокою ні в чому, хіба у смерті, якої я теж бажав часом і собі і другим, але я її не бачив, хоч вона завжди перебувала в мені.

Я часто думав піти собі геть від того скупого опікуна, але відкладав цей задум з двох причин. Поперше, з недовір'я до власних ніг і зі страху за їх кволість, що проявлялася наслідком частого голоду. А подруге, я розміркував і говорив:

— Я мав двох господарів: перший морив мене смертельно голодом, і покинувши його, я натрапив на другого, що вже довів мене ним до могили. Але коли я покину оцього і натраплю на іншого, ще гіршого, чи ж не прийдеться мені тільки вмерти?

Ось чому то я не важився нічого більше не зачинати, бо я був певний, що чергові кроки до-

ведуть мене до ще гіршої біди. І коли я зйду один ступінь нижче, то про Лазара вже ніхто не почує на світі.

Будучи в такому положенні, від якого хорони Господи всякого дійсного християнина, і не знаючи як собі зарадити, та бачучи себе на шляху до гіршого і гіршого, одного разу, — коли мій нещасний, нужденний і жалюгідний господар вийшов із дому, — випадково прибукався до наших дверей якийсь мандрівний майстер, який, мені здається, був ангелом посланим мені у такому виді самим Богом. Він спитав мене, чи немає в нас щось до направи.

— Взявся би ти мене направляти, і роботи було би для тебе досить, коли б ти хотів мені трохи допомогти, — сказав я собі так, щоб він мене почув.

Але це не була пора тратити час на дотепи, і надхнений Святим Духом, я сказав йому:

— Дядьку, я загубив ключа від цієї скриньки і боюся, що мій господар мене покарає. Ради Бога, погляньте, чи нема часом у вас між тими, що носите при собі, якогось підходящого, а я вам за це заплачу.

Отой ангел, у виді ремісника, став пробувати один за другим ключі з великої в'язки, яку він носив при собі, а я помагав йому своїми тихими молитвами. Аж 'нагло на дні скриньки з'явилося мені, як то кажуть, Господне обличчя в виді хлібів⁵). І коли ми її відчинили, я сказав йому:

— Я не маю грошей, щоб вам заплатити за ключ, але візьміть свою винагороду звідси.

Він вибрав собі буханець, що видався йому більшим, і давши мені ключ, пішов собі в дуже задоволеному настрою, а мене лишив у ще кращому.

Але тимчасово я не рушив нічого, щоб недостача хліба не була запримічена; а крім того, ставши власником такого добра, мені здавалося, що голод не посміє більше мене нападати. Прийшов мій жалюгідний господар і з божої волі не завважив, що ангел узяв частину офіри.

А на другий день, коли він вийшов із хати, я відчинив мій хлібний рай і схопив у свої руки й зуби один буханець і миттю спрятав його з виду, не забувши замкнути скриньку на ключ. Відтоді я став прибирати хату з правдивою насолодою, бо мені здавалося, що тим способом я поліпшу своє нещасне життя. І так я радів цим того дня і наступного. Але я не мав щастя до того, щоб моя розкіш тривала довго, бо зараз на третій день напала на мене справжня пропасниця⁶⁾.

Отак несвоечасно я побачив свого гнобителя голодом над нашою скринєю, як він перевертав і перекладав, рахував і перераховував хліби. Я удавав, що нічого не бачив, і в тайній молитві і в набожному зверненні та благаннях просив:

— Святий Іване⁷⁾, засліпи його!

Потім, після довгого рахування на днях і на пальцях, він промовив:

— Коли б ця скринька не була так добре замкнена, я подумав би, що мені хтось висмикнув з неї хліби; але відтепер, щоб тільки уникнути підорзіння, я буду їх тримати в добрім рахунку. Лишається дев'ять хлібів і один кусок.

Щоб тобі Бог післав дев'ять болячок, — подумав я.

При його словах мені видалося, що моє серце прошила стріла мисливця, а шлунок мій став розриватися з голоду, бо відчув, що йому прийдеться недоїдати, як раніш. Мій господар вийшов з хати, а я, щоб себе потішити, відчинив скриньку, і побачивши хліб, став ним любоватися, не сміючи одначе його собі взяти. Я порахував буханці, чи не помилюся часом на щастя мій нещасливець, але рахунок його показався правдивішим, ніж я собі цього бажав. Усе, на що я міг собі найбільше дозволити, було многогранно обцілувати хліби; і з надломаного буханця я якнайобережніше вціпнув у розпочатому місці кусочок хліба і з ним я провів той день, не так радо як попередній.

А тимчасом мій голод дошкуляв мені щораз більше, головню тому, що за згадані вже два-три дні мій шлунок привик до більшої кількості хліба; я примирив повільною смертю, і лишившись сам, я все тільки відчиняв і замикав скриньку і вдивлявся в обличчя Боже, як то кажуть діти. Але

той сам Господь, що помагає терплячим, побачив мене в такому тяжкому положенні і піддав мені скромну думку. Розваживши її сам у собі, я сказав:

— Ця скриня вже стара, велика і розбита в деяких місцях, хоч діри в ній невеликі. Можна припустити, що туди пролазять миші і гризуть хліб. Взяти цілий буханець незручно, бо той чоловіча, що мене змушує жити в такій нужді, його брак зараз же запримітив би. Цим легко виправдатись.

І я став дробити хліб на якісь не дуже то коштовні серветки, що лежали в скрині, беручи один хліб і лишаючи другий, так що з кожного з трьох чи чотирьох буханців я надробив трохи кришок. Потім, як той, що споживає солодощі, я все це з'їв і трохи заспокоїв себе. Але коли мій господар вернувся на обід і відчинив скриньку, він запримітив погану шкоду і безсумнівно подумав, що це миші накоїли лиха, бо все було дуже вдало підроблено, достоту так, як гризуть миші. Він оглянув цілу скриньку з усіх боків і знайшов у ній кілька дір, якими, підозрівав він, пролізли миші. Він мене закликав і сказав:

— Поглянь, поглянь-но Лазаре, яке нещастя зустрів наш хліб цієї ночі!

Я вдавав дуже здивованого і спитав його, що це могло бути.

— Як то, що має бути? — відповів він. — Миші! Вони не щадять нічого.

Сіли ми обідати і Бог забажав і тут мені допомогти, бо мені припало більше хліба від тих оточених, якими він мене обдарував. Він відрізав ножем все, що уважав за надгрижене мишами, кажучи:

— Іж це, бо миша чиста тварина.

І так, збільшивши пайок працею моїх рук, або краще сказати, моїх нігтів, ми скінчили обід хоч, вдійсності, я ніколи його й не зачинав.

Але скоро мене навістив другий удар, коли я побачив, як мій господар взявся дбайливо витягати цвяхи зі стін і збирати дощинки, що їх він опісля прибив і заткав ними усі діри старої скрині.

— О, мій Боже! — сказав я потім; — на яке лихо, нещастя і згубу наражені ми, смертельні люди, і як коротко тривають радощі отчого нашого трудолюбивого життя! Ось я надіявся таким скромним і злиденним способом поправити і змінити свою нужду, і це мене трохи радувало і підбадьорувало. Але моя лиха доля насторожила мого нікчемного господаря і викликала в ньому ще більшу чуйність від тої, якою обдарувала його природа (хоч, здебільша, злоумисним людям її ніколи не бракує) так, що тепер, заткавши діри в скрині, він замкнув двері від моєї втіхи і відчинив ворота до моїх злиднів.

Так я плакав, тоді як мій запопадливий столяр при допомозі цвяхів і дощочок скінчив свою роботу і заявив:

— Ну, зрадниці панство миші, вам треба по-

ступати інакше, бо в цій хаті вам прийдеться скупо.

Як тільки він вийшов з хати, я пішов оглянути його роботу і переконався, що мій господар не лишив у нещасній і старій своїй скрині ані шпачки, крізь яку бодай комар міг би пролізти. Я відчинив скриньку своїм неспосібним ключем без надії на будь яку користь і побачив два чи три розпочатих буханці хліба, що їх мій господар прийняв за надгрижені мишами, і я все ще надробив з них якісь округлини, торкаючи їх легесенько, як спритний фехтувальщик. Тому що біда, це великий учитель, а я все знаходився в такій нужді, я день і ніч обдумував способи для підтримки моїх сил. І я припускаю, що в пошукуванні за тими нещасними засобами голод був мені дорогоказом, бо кажуть, що він одуховлює хитрість, а ситність діє навпаки; так воно напевно було зі мною.

І от раз ніччю, коли при таких думках мені не спалося, бо я промишляв над тим, як би мені щось взяти і покористуватися тим, що було в скрині, я завважив, що мій господар спав, бо видимо хропів і голосно пирсав, як це звичайно він робив у сні. Я ще за дня обдумав свої справи, і забезпечившись старим ножом, що валявся там, де я міг би його знайти, я потихесенько підвівся з постелі і поліз до нещасної скрині, і з тої сторони, де вона видавалася гірше знищеною, я кинувся на неї з ножом, що послужив мені за сверло. І коли я поба-

чив, що старезна скриня, яка вже послужила стільки років, не мала сили ні витривалости, а навпаки, була дуже м'яка і податлива, то вона мені скоро піддалася і я повертів в її стіні добру діру собі на користь. Потім, обережненько відчинив ушкоджену скриню і напомацки вирвав кусок хліба з розпочатого буханця згаданим уже раніш способом. І заспокоївши себе ним трохи, я замкнув її знову, вернувся на свою солому, на якій я простягнувся і послав трохи. Звичайно мені спалося зле і я це приписував голодівці. І видно, що воно так було, бо тоді напевно не розвіяли би мого сну й клопоти французького короля⁸).

На другий день мій господар і опікун заповитив шкоду нанесену хлібові, та й отвір, який я повертів, і став проклинати миші і говорити:

— Що ми скажемо на це? Раніше я ніколи не бачив в цій хаті мишей.

І він безсумніву говорив правду, бо якщо й була в королівстві хата, до якої миші ставилися з особливою пошаною, це була, очевидно, хата мого господаря, бо миші не заводяться там, де нема що їсти. Він знову став шукати за цвяхами по хаті і в стінах, і за дощинками, щоб заткати діру. А як тільки западала ніч і він ішов спати, я зараз вставав, і що він затикав удень, я відмикав уночі своїми приладами.

І так воно продовжалося, і так ми гралися на переваги, що, дійсно, через те могли й говорити:

”Де одні двері замикаються, там другі відчиняються“. Словом, виглядало так, що ми зобов’язалися ткати тканину Пенелопи⁹), бо що він наткав удень, те я розпускав уночі. І за кілька днів і ночей ми привели бідну скриню до такого вигляду, що коли б хтось хотів її правильно назвати, він назвав би її не скринею, а старим панцерем давніх часів, так багато було на ній латок і цвяхів.

Коли мій господар побачив, що його заходи зовсім йому не допомагають, він сказав:

— Ця скриня така поломана і зроблена з такого старого і гнилого дерева, що не може протиставитися жодній миші. А й стан її такий оплаканий, що коли будемо далі з нею носитися, то вона нічим нам не послужить. А найгірше те, що хоч вона допомагає мало, то без неї ще гірше, а нова скринька коштуватиме мене три-чотири реалі¹⁰). Тому, що дотеперішній спосіб не допомагає, найкраща рада, по моєму, це зробити на цих проклятих мишей пастку з середини.

Скоро він позичив у когось мишоловку, забезпечив її кусочками позиченого у сусідів сира і примістив її всередині скрині. Мені це послужило за неабияку допомогу. Бо хоч я не кінце потребував багато гострих приправ до моєї їжі, я все таки задовольнявся шкірками сира, які я вибирав з мишоловки і не забував при цьому гризти святого хліба.

Коли мій господар запримітив, що хліб над-

грижений, сир з’їдений, а миша, яка це спрятала, не попадає в пастку, він злився і розпитував сусідів, як це могло статися, щоб миша вибрала з мишоловки сир і з’їла і не зловилася ані не лишилася в середині, хоча дверці пастки закрилися.

Сусіди прийшли до переконання, що це не миша робила цю шкоду, бо вона принаймні раз повинна би була зловитися. Один сусід сказав йому:

— Я пам’ятаю, що у вашій хаті водилася гадюка, і це напевно мусить бути вона. І це зрозуміло, бо як вона довга, то може витягнути принаду, і хоч би дверці і причинились, то вона може вилізти з пастки, бо не вся ж вона влазить в середину.

Всі з ним згодилися, а мого господаря це сильно затривожило і з того часу він став спати не дуже то спокійним сном, бо приймав за гадюку, нишпаючи в його скрині, якогонебудь хробака, що жолобав уночі. Він негайно вставав і бив з цілої сили по проклятій скрині ціпком, що його він тримав наготові під головами, від коли йому це сказали, бо так він думав наполошити гадюку. Оця викликана ним тріскотня будила сусідів і не давала мені спати. Він приходив до мого сінника, перевертав його і мене з ним тому, що йому здавалося, що гадюка підлізла до мене і закуталася в соломку або в моє плаття. Бо йому говорили, що,

бувало, та погань, щоб загіртіся, залазить ніччю в коліски немовлят, їх кусає і їм шкодить.

Я звичайно прикидався сплячим, а вранці він мене випитував:

— Не чув ти, хлопче, нічого цієї ночі? Бо я слідкував за гадюкою і я дійсно думаю, що вона заповзла в твою постіль, бо гадюки дуже зимні і шукають тепла.

Мій господар стільки раз будився і вставав із постелі, що дійсно гадюка, чи вірніше гад, уже не наважувався добиратись до скрині і гризти уночі. Зате удень, коли мій господар був у церкві або в місті, я дальше виконував свої напади. А коли мій пан побачив цю шкоду і ні трохи не міг цьому зарадити, він, як кажу, став дальше лазити ночами як примара.

Я боявся, щоб мій запопадливий господар не знайшов ключа, що я його тримав під соломою, і мені видалося, що наніч буде певніше покласти його в уста. Бо коли я ще жив зі сліпцем, то я перемінив свої уста в такий капшук, що мені приходилось переховувати в ньому дванадцять або п'ятнадцять мараведі, і всі дрібними монетами, і вони не перешкоджали мені в їді. Інакше я би їх усі втратив, бо проклятий сліпець напевно знайшов би їх, він же постійно мене обшукував, не лишаючи ні одної латки ні рубця.

Отак, як я вже сказав, я кожної ночі клав в уста ключ і спав спокійно, і не боявся, що мій відь-

мар-господар знайшов його. Але коли має прийти біда, то всі заходи даремні. Хотіла так моя доля, чи радше сказати, мої гріхи, що раз ніччю, коли я спав, мій ключ обернувся мені в устах, які мабуть були розкриті; а моє дихання у сні виходило через отвір пустого внутрі ключа з голосним, на моє нещастя, свистом, так що мій настрашений господар почув і напевно повірив, що це шипить гадюка, а воно так і виглядало.

Він підвівся легенько з своїм ціпком у руці, і, мацаючи в напрямі сичіння гадюки, наблизився тихенько до мене, щоб не почула його змія. І опинившись біля мене, він думав, що гадюка залізла в моє тепле місце в соломі, на якій я лежав. І розмахнувшись щосили ціпком, в надії знайти її під соломою і скінчити з нею одним ударом, він так сильно вгатив мене в голову, що я, страшно побитий, лишився без пам'яті.

Здогадавшись, як він сам потім розповідав, що мене вдарив, бо я видно добре скрикнув від сильного удару, він нахилився до мене, став мене кликати і сильно вигукувати та пробував привести мене до притомности. Але коли доторкнувся до мене руками і намацав в мене сильну кровотечу, він знав, що заподіяв мені шкоду, і поспішив шукати світла. А коли з ним вернувся, він застав мене як я стогнав і з ключем в устах, якого я таки й не випустив, і який все ще стояв одним кінцем назовні, як тоді, коли я свистав у нього.

Дивуючись, що значить цей ключ, убивник гадюк витягнув його в мене з уст, оглянув його і побачив, що воно таке, бо з вигляду він нічим не відрізнявся від його власного. Мій господар відразу його спробував і ним доказав мою провину.

Жорстокий мисливець напевно подумав:

Нарешті я знайшов мишу і гадюку, які воювали зі мною і об'їдали мене з мого добра.

Про те, що сталося в тих трьох наступних днях, я нічого не можу сказати, бо я провів їх у череві кита¹¹⁾, а про щойно розказану пригоду я довідався після того, як я прийшов до пам'яті, від мого власного господаря, що дуже подрібно розказував її усім своїм знайомим.

Після трьох днів я прийшов до пам'яті і побачив, що лежу на соломі, що моя голова пов'язана і намащена оливою і маззю, і в переляку спитав:

— Що це?

Мій жорстокий господар мені відповів:

— А те, що я переловив усі миші і гадюки, які мене роз'їдали.

Побачивши себе в такому жалюгідному стані, я відразу здогадався про моє нещастя.

Тоді то увійшла якась стара баба-знахарка й сусіди, і вони стали мені стягати з голови перев'язки і вигоювати рану. Побачивши, що я прокинувся, вони дуже зраділи і сказали:

— Коли він вже прочунав, то, дасть Бог, буде жити.

Тоді вони знов стали розповідати мої пригоди і з них сміятися, а я, грішний, став їх оплакувати. Проте вони дали мені їсти, бо я упав на силі з голоду, і лише трохи могли мене підкріпити. І так, мало-помалу за два тижні перейшла моя небезпека (але не голод) і я підвівся з постелі пів-на-пів здоровий.

Зараз на другий день, після того як я встав, мій пан господар взяв мене за руку, вивів мене за поріг, поставив мене посеред вулиці і сказав:

— Лазаре, від нині ти вже не мій, а свій. Іди собі з Богом і шукай собі іншого господаря, бо мені такого запопадливого слуги не треба. Ти певно був проводирем сліпого чоловіка.

І відхрещуючися від мене, наче б я був опанований бісом, він вернувся до хати і замкнув за собою двері.

---

1) Валенсія лежить на східному побережжі Іспанії. В середніх віках через цей середноморський порт возили зі сходу різноманітні солодоші. Валенсія й надалі залишається славнозвісним центром цих ласощів, а її солодоші і "турро-нес" (цукрове тісто з мигдалами твердо збите в цеголкуваті палянички) все ще доставляються звідси на Різдво до Мадриду, а то й до інших міст і країв.

2) Цей звичай завівся там з XIII століття. Після перемоги еспанців над маврами під Ляс Навас де Тольоса в 1212 році, щоб вшанувати цю подію, еспанці були установили з цієї нагоди свято "Перемоги Святого Хреста" і постановили не їсти м'яса в суботу в цілій Іспанії. Згодом, тому що субота була днем різних тварин, цю строгість було злагіднено

так, що можна було їсти лише голови, гусячі потрохи, ноги зарізаних звірят, і т. п. частини.

3) Гл. Розп. 1-ша, прим. 12. Образово гріш малої вартості.

4) Знахарі-лікарі мали славу не лише шахраїв, але й п'яниць. Уважаючи себе за чародіїв, вони лікували людей духом (парою з уст), або слиною, звідки й натяк на безмірну спрагу.

5) Вираз застосований до святого хліба, а далі поширений ефемістично (злагіднюючо) на хліб взагалі. Х. Сехадор-і-Фравка говорить (у примітці під текстом), про галісійця, що був у сплячому стані, якому подавали їжу, і про його матір, що його просила: "Розплющ очі, сину Мануель, бо Господь Бог приходить тебе відвідати". Але той мовчав. На третій раз, не змігши його переконати, вона сказала: "Розплющ очі, сину Мануель, бо Господь Бог приходить тебе відвідати з мискою юшки, якої ти не зможеш їсти". — "Ану, ану", — відповів він потім, розплющивши широчезно очі, — "Господь відвідує бідних, як дає їм хліб".

6) *La terciána* (справжня) малярія з приступами кожного третього дня.

7) Св. Іван являється опікуном (патроном) слуг, якого, без сумніву, Лазар і кликав собі на поміч. Цей вислів нагадує, своєю подібністю, славний еспанський воєнний клич, "Вперед, Еспанці, з поміччю Святого Якова" (!*Santiago* у *sierra Esraña!*) .

8) Автор, мабуть, має на думці програму короля Франсуа I у битві з імператором Карлом V під м. Павія в 1525 р.

9) Пенелопа, дружина Одисея. Після упадку Трої, Одисей пустився в мандрівку, а до Пенелопи залицались різні женихи. Аби їх обдурити, Пенелопа обіщувала кожному вийти за нього заміж тоді, як скінчить ткати тканину, яку вона зачала удень; уночі ж вона розпускала те, що наткала удень.

10) Реаль, еспанська монета (дійсна або уявлена) різної вартості в різних часах і обставинах.

11) Лазар порівнює свою непритомність з перебуванням Йони в череві кита (Йона, II, 1).

РОЗПОВІДЬ ТРЕТЯ

Як Лазар став на службу в одного дворянина ¹⁾ і що з ним сталося

Так то я був змушений черпати силу зі своєї слабости і помаленьку, при допомозі добрих людей, я добився до цього славного міста Толеда, де, за Божою ласкою, за два тижні моя рана загоїлася. І доки я нездужав, люди мені завжди давали якусь милостиню; але, як тільки я виздоровів, мені всі стали говорити:

— Ледар ти і волоцюга. Пошукай, пошукай собі доброго господаря і послужи йому.

"Але ж де такого знайти?" — думав я, — "хіба що Бог сотворить його наново, так як сотворив колись світ".

Підавшись таким роздумуванням і мандруючи від дверей до дверей, з дуже малою полегшою, бо милосердя ²⁾ вознеслося до неба, Господь напровадив мене несподівано на одного дворянина, що йшов собі по вулиці: помірно вдягнений, добре причесаний, з охайною ходою і поставою. Він глянув на мене, а я на нього, і тоді він спитав мене:

— Не шукаєш ти часом господаря, хлопче?
І я сказав йому:

— Так, сеньйор.

— Ну, то йди за мною, — відповів він мені, — бо Господь виявив тобі свою ласку тим, що звів тебе зі мною. Видно, що ти щиро нині помолився.

І я пішов за ним, дякуючи Богу за те, що я почув, а також тому, що з вигляду і поведінки, він видався людиною, якої мені й було треба.

А було це рано, коли я стрінувся з моїм третім господарем. Він водив мене за собою мало що не по цілому місті. Ми переходили через базар, де продавали хліб та інші харчі. Я думав і надіявся, що він обвантажить мене всім, що там продавали, бо вже настав той час, коли люди звичайно забезпечуються потрібними харчами; але він проходив попри ці речі вельми жвавою ходою.

"Може він не знаходить тут нічого, що йому подобається", — подумав я, — "і певно міркує все купити деінде".

Так ми ходили аж до одинадцятої години. Тоді він увійшов в собор, а я за ним, і тут я побачив, як він дуже побожно слухав Службу Божу й інші відправи, аж доки все скінчилося і вийшли люди. Тоді і ми вийшли з церкви.

Ми повільно пустилися йти вулицею. Я почувся найщасливішою людиною на світі, коли за примітив, що ми не займалися шуканням поживи. Я собі дійсно припускав, що мій новий господар така людина, що забезпечується нараз, і що обід

вже буде готовий, і то такий, про який я мріяв і якого мені таки й треба.

Тоді годинник вибив першу годину по полудні і ми дійшли до одної хати, перед якою мій господар затримався і я з ним. Відкинувши ліву полу пелерини, він вийняв з рукава ключ, відчинив двері, і ми увійшли в хату. Вхід до неї був такий темний і похмурий, що, здавалось, наводив страх захожим, хоча в середині неї було мале внутрішнє подвір'я і невеличкі кімнати.

Увійшовши в хату, мій господар скинув пелерину, і після того як він спитав чи мої руки чисті, ми разом її стріпали і зложили, а потім, старанно здувши порох з камінної лавки, що там знаходилася, він поклав її на неї. Опісля він собі сів коло неї, і став мене розпитувати дуже подрібно, звідки і як я зайшов до того міста.

Я розповів йому обширніше ніж я хотів, бо я думав, що краще накрити стіл і братися до тушкованого м'яса ніж сповнити його просьбу. Все ж таки я задовольнив його цікавість про мене: брехав як тільки знав, розказуючи про свої світлі вчинки і промовчуючи решту, бо мені здавалося, що це до справи не належить. Після того, як він ще трохи посидів мовчки, з чого я відразу запримітив, що це недобрий знак, бо вже була майже друга година, я бачив у нього стільки охоти до їди, що у мертвого.

Услід за тим, я розглянув справу кімнати, двері

якої були замкнені на ключ, і що ні нагорі ні на долині не було чути живих кроків. Я бачив перед собою лише стіни, а між ними ні одного крісла, ні одного стільця, ні одної лавки, ні одного стола, ані навіть такої скрині, як у попереднього господаря. Словом, уся хата була наче зачарована. При цьому мій господар спитав мене:

— Ти вже їв, хлопче?

— Ні, сеньйоре, — відповів я, — бо ще не було восьмої, як я стрінувся з вашою милістю.

— Ну, а я поснідав ще раненько, а й треба тобі знати, що коли я так щось їм, то вже так аж до вечора обходжуся без їди. Тому то, перебувай як можеш, бо будем їсти пізніше.

Повірте мені ваша милосте,³⁾ що коли я це почув, я мало що не втратив притомности, не так з того голоду як з цілковитого переконання, що доля була проти мене. Тоді знову з'явилися передо мною мої труднощі і я знов став оплакувати мої злидні. Тоді мені пригадалося, як я задумував лишити духовника, приговорюючи собі, що хоч він злий і скупий, я можу натрапити якимось на другого, ще гіршого господаря. Словом, тоді я сплакав над моїм минулим мозольним життям і моєю близькою смертю.

Проте, удаючи якнайкраще я міг, я сказав:

— Сеньйор, я молодий і, дякувати Богу, не дуже дбаю про їжу. Горлянка у мене скромна, цим я

можу почванитися перед моїми ровесниками і за це мене хвалили усі господарі, яким я досі служив.

— Гарна прикмета, — завважив він, — і за це любитиму тебе ще більше. Бо об'їдатися прикметне свиням, а їсти помірно личить людям пристойним.

"Добре я тебе розумію", — подумав я. — "Нехай будуть прокляті ті лікарства і прикмети, що їх знаходять в голоді оці мої господарі, з якими я стрічаюся".

Примістився я в куті присінку і вийняв з-за пазухи кілька кусків хліба, які мені були залишилися з тих, що я дістав в милостиню. Побачивши це, він сказав мені:

— Ходи сюди, хлопче. Що ти там їси?

Я підійшов до нього і показав йому хліб. Він взяв від мене один із трьох куснів, що я мав, найліпший і найбільший, і сказав мені:

— Далєбі, який добрий хліб!

— Ще й який, сеньйор! — сказав я, — а тепер він добрий?

— Дійсно добрий, — відповів він. — Де ж ти його дістав? А чи замішаний він чистими руками?

— Цього я не знаю, — відповів я йому, — але його смак мене не нудить.

— Ну, що буде то буде, — сказав мій бідний господар і піднісши хліб до уст, став його кусати так несамовито, як я кусав свій.

— Йй-Богу, це дійсно смачний хліб, — сказав він.

І коли я пізнав, на котру ногу він налягав, я поспішив, бо переконався, що якщо він скінчить скорше він мене, то він готов допомогти мені упоратися з рештками мого хліба. І мій господар став визбирувати кришки і то малюсінькі, які залишилися на його грудях, а потім пішов у сусідню кімнату і виніс звідти надщерблений і не дуже то новий глечик, та випивши з нього, він попросив і мене. Удаючи з себе поміркованого, я сказав:

— Сеньйор, я вина не п'ю.

— Це вода, — відповів він мені. — Можеш пити спокійно.

Тоді я взяв глечик і випив, але не багато, бо спрага тоді мені не дошкулювала.

Так ми провели час аж до вечора, розмовляючи про справи, про які він мене розпитував, а я йому відповідав, як знав найкраще. Нарешті він завів мене до кімнати, де стояв глечик, з якого ми пили, і сказав:

— Стань-но там, хлопче, і приглянься, як застелюється ліжка, щоб ти знав на другий раз, як його прибрати.

Став я з одного кінця, а він з другого, і ми разом прибрави нещасне ліжка, біля якого не було такої то роботи. Бо це була очеретяна снасть, покладена на стільцях і прикрита постільним біллям поверх брудного матрацу, який і не подобав на мат-

рац, бо давно не був чищений, але служив за такого, хоч вовни в ньому було менше, ніж було треба. Ми його розглянули, пробували пом'якшити, але це показалося неможливим, бо з твердого не так легко зробити м'яке. Проклятий матрац так мало мав вовни, що коли ми поклали його на снасть, то все її пруття позначилося під ним і він виглядав як ребра найхудішої свині. І на той виснажений з голоду матрац ми постелили накривало такої самої якости, краски якого я не міг розібрати.

Коли постіль була приготована і запала ніч, мій господар сказав мені:

— Уже пізно, Лазаре, а звідси до базару дуже далеко. Крім того, в цьому місті вештається багато злодіїв, які граблять уночі. Обійдемося якнебудь, а завтра рано, якось Бог дасть. Я не запасався харчами, бо я самотній, а цими останніми днями я їв не в себе дома; але тепер ми влаштуємось інакше.

— Щодо мене, сеньйор, — сказав я, — то вашій милості про це зовсім не треба турбуватись, бо я знаю, як обійтись без їди одну ніч, а навіть більше, коли треба.

— Проживеш довше і будеш здоровіший, — відповів він мені. — Бо як ми говорили нині, ніщо на світі так не помагає довголіттю, як поміркованість в їді.

Якщо воно так, — подумав я, — то я ніколи не помру, бо я все дотримуюсь цього закону по-

неволі, і навіть думаю його зберігати, на своє нещастя, ціле мое життя.

Він пішов спати, поклавши під голову свої штани і кабат, а мені показав покластися в його ногах, що я й зробив. Але проклятий сон мене не брався! Бо очерет і мої випнуті кости всю ніч не перестали сваритися і гарячитися одно на другого. Бо думаю, що через мої клопоти, злидні і голод у моєму тілі не осталось і фунта м'яса; а тому, що того дня я майже нічого не їв, я казився з голоду, а з ним спання вже не буває. Майже всю ніч я проклинав і себе (хай Бог мені простить) і мою нещасну долю. Що гірше, я не смів ворохнутися, щоб не збудити мого пана, і безупинку просив у Бога смерти.

Рано ми повставали, і мій господар став чистити і тріпати свої штани, кабат, плащ і пелерину, а я служив йому за помічника. Він вдягався повільно і з великим смаком. Я подав йому води обмити руки, він зачесався і причепив свою шпагу до пояса, і прикріплюючи її, сказав мені:

— Коли б ти знав, хлопче, що це за штука! Я не дав би її за все золото на світі. Що більше, з усіх тих шпаг, які зробив Антоніо, ⁴⁾ він жадній не скував такого вістря, як оцій.

І виїняв її з піхви та попробував її пальцями, кажучи:

— Бачиш? Я беруся проколоти нею в'язку вовни.

А я подумав: "А я своїми зубами, хоч вони не

зо сталі, могу проколоти чотирифунтовий буханець хліба“.

Він вложив шпагу в піхву і прив'язав її до пояса враз із грубими коралями і спокійною ходою і випрямленою поставою, вихиляючи чепурно станом і головою, закидаючи кінець своєї пелерини по через плече то по через рам'я, і поклавши праву руку на стегно, він подався до дверей і сказав:

— Лазаре, наглядай на хату, поки я піду на Службу Богу, застели постіль, принеси глечик води з річки, з долини, а двері замкни на ключ, щоб нам чого не вкрали, і поклади його тут на завісу, щоб я міг дістатися до хати, якщо я вернуся раніше за тебе.

І він пішов собі горі вулицею з таким пристойним виглядом і поставою, що коли б його не знали, то могли б подумати, що він близький родич графа Аляркоса,⁵⁾ або принаймні шамбелян, що помагав йому вдягатися.

— Слава Тобі Господи, — сказав я, лишившись сам дома, — що посилаєш недугу і вказуєш на лікарство. Хто, стрівши оцього мого господаря, не подумає, судячи по його самозадоволеній поставі, що вчора вечором він добре повечеряв і виспався у вигідному ліжку і, хоч тепер ще рано, гарненько поснідав? Дивні Твої тайни, Господи, які Ти твориш, і людям їх не збагнути! Кого ж не обманула б ота пристойна постава, чепурна пелерина і плащ? І хто подумає, що отой шляхетний чоловік нічого

не їв і задоволівся тим куском хліба, що його слуга Лазар носив цілу добу у сховку за пазухою, де не було великої чистоти; а сьогодні, помивши собі руки і лице, він обтерся полою свого плаща, бо не було рушника? Цього певно ніхто не підозривав би. О, Господи, а скільки йому подібних ще є розсіяних по світі, які через оту прокляту нечисть, що називають честю, терплять стільки мук, скільки не терпіли би задля Тебе!

Я стояв так у дверях, розглядаючи і розважаючи ті й багато інших справ, доки мій пан господар не перейшов нашої довгої і вузької вулиці. А коли він зник мені з очей, я вернувся до хати і скоренько обійшов її, згори вниз, не припинюючи бігу і не шукаючи нагоди до цього. Застелив я нещасне тверде ліжко, взяв глечика і пішов з ним до ріки, де в одному городі я побачив свого господаря на любовній балачці з двома заслоненими серпанком жінками, мабуть із тих, що їх у тому місті не бракує. Бо багато з них мають звичай проходжуватися літними ранками, щоб відсвіжитися і поснідати на свіжих берегах ріки, але не беруть із собою потрібних харчів, надіючись, що хтось їх угостить, як це водиться у місцевих дворян.

Як кажу, мій господар бесідував із ними, прибравши поставу Масіяса,⁶⁾ і плів їм речі приємніші ніж їх написав Овідій.⁷⁾ Але коли вони помітили, що він ставав ніжним, вони не постидалися просити його, щоб він узяв їх на снідання, зі звичайним кош-

том. А коли він почув, що його гаманець такий холодний як шлунок гарячий, його напала така пропасниця, що він побілів, став плутатись у словах і непереконливо виправдувався. А вони, навчені досвідом, зараз пізнали його хворобу і лишили його таким, яким він був. А я, що з великою запопадливістю, як пристало новому слuzі, снідав капустинами качанами, вернувся до хати, незамічений моїм господарем. Я думав підмести її трохи, бо було справді треба, але не знайшов чим. Став я думати, що мені робити, і врешті я постановив зачекати на мого господаря до полудня: знай, він вернеться і може принесе нам щось їсти. Але моє очікування показалося даремним.

Коли я побачив, що була друга година, а він не приходив, і голод мене пригноблював, я замкнув двері і поклав ключ там, де він мені сказав, і вернувся до свого старого звання. Тихим і кволим голосом і зо зложеними руками на грудях, маючи образ Бога перед очима і ім'я Його на устах, я став просити хліба біля дверей і домів, що видавалися мені найбільшими. А тому, що я висав це звання з молоком матері, хочу сказати, вивчив його у мого великого вчителя-сліпця, то з мене вийшов такий вправний учень, що — хоч у цьому місті люди не були жертвенні, ані рік не був такий урожайний, — я виявив таку спритність, що, заки годинник вибив четверту годину, я вже нагромадив кілька фунтів хліба у шлунок і більше ніж два других у

рукавах і за пазухою. Вернувся я до хати, і проходячи біля м'ясарні, випросив у одної жінки кусок коров'ячої ноги і трохи вареної кишки.

Коли я вернувся, мій добрий господар був уже дома: його пелерина зложена і покладена на камінній лавці, а він сам проходжувався по внутрішньому подвір'ї. Як я увійшов, він наблизився до мене. Я думав, що він хотів сварити мене за спізнення; але Господь привів ліпше. Він спитав мене звідки я прийшов, а я йому сказав:

— Сеньйор, я був тут до другої години, а коли я побачив, що ваша милість не вертається, я пішов собі по місті і звернувся до добрих людей за поміччю, і вони мені дали оте, що бачите.

Я показав йому хліб і кишку, які я ніс в полі сорочки, що він відмітив ласкавим поглядом, і сказав:

— Ну, я чекав тебе на обід, а коли побачив, що ти не приходиш, я пообідав сам. Але ти і в цьому випадку поступив як чесна людина. Бо ліпше просити милостині, ніж красти. Хай Бог буде мені свідком, що я годжуся з цим. Тільки раджу тобі: ніхто не повинен знати, що ти живеш зі мною, бо це торкається моєї чести. Проте я вірю, що це лишиться тайною, бо мене мало знають у цьому місті. Щоб я був ніколи сюди не приходив!

— Не журіться цим, сеньйор, — сказав я йому, — бо ніхто про це мене не питає, ні я про цю справу нікому не скажу.

— Ну, тепер їж, грішнику. Бо дасть Бог, ми скоро виліземо з біди, хоч признаюся, відколи я замешкав у цій хаті, мені ніколи добре не велось. Видно, що це прокляте місце. Бо є такі нещасливі і невдалі хати, які наносять мешканцям усяких бід. Оця хата, без сумніву, мусить бути одна з них; але я тобі обіцяю, що за місяць я виберуся з неї, навіть коли б мені її подарували.

Сів я собі на кінці лавки і, щоб мій пан не взяв мене за ненажеру, я не сказав нічого про мою перекуску і став вечеряти: я кусав кишки і хліб, і скоса споглядав на мого нещасного господаря, який не відривав своїх очей від поли мого кабата, що тоді правила за обрус. Хай Бог буде так милосердний мені, як я був йому, бо всі його почуття я сам відчував і зазнавав їх часто, і переносив їх з дня на день. Я роздумував над тим, чи було б добре попросити його їсти; але, тому що він сказав, що вже пообідав, я боявся, що він не прийме мого запрошення. Словом, я хотів, щоб той грішник заспокоїв свій голод моїми плодами і наївся так, як у переддень, тому що був кращий запас, бо харчі були ліпші і я сам не був такий голодний.

Сподобалось Богу вислухати мою просьбу і, думаю, теж і його, бо тільки я став їсти, він, що тоді проходжувався, скоро підійшов до мене і сказав:

— Я тобі скажу, Лазаре, що я в житті ще не бачив людини, що їла б із такою принадою, як ти;

бо коли хто гляне на тебе як ти їсиш, то хоч не голодний, відразу схоче їсти.

"Сам ти їсти хочеш", — подумав я, — "тому мій апетит тебе й захоплює".

Не зважаючи на це, я думав допомогти йому, бо він помагав собі сам⁸), і зробив перший крок. Я сказав йому:

— Сеньйор, добрий майстер — добре діло. Цей хліб є дуже смачний, а ця коров'яча нога так добре зварена і приправлена, що хоч кого приманить своїм смаком.

— Це коров'яча нога?

— Так, сеньйор.

— Скажу тобі, що це найліпше їство на світі, і жадний фазан не здається мені таким смачним.

— Попробуйте ж, сеньйор, і побачите, яка вона.

Поклав я йому в руки коров'ячу ногу і тричотири кусні хліба, із найбільшої муки. І сів він собі біля мене і став їсти як той, що тільки того й ждав, обгризуючи кожную кісточку краще від власної собаки.

— З часниковою підливкою, це надзвичайна страва, — добавляв він.

— Ти їси це із ще ліпшою приправою, — відповів я на бік.

— Я справді поїв із таким смаком, наче б я сьогодні нічого в устах не мав.

“Щоб мене навістив такий добробут, як оцей!”
— подумав я.

Він попросив мене подати глечик з водою, і я дав йому так, як я його приніс: це означало, що хоч води було досить, то мій господар не наївся добре. Ми напилися води і дійсно задоволені пішли спати, як попередньої ночі.

І щоб уникнути багатословности, я лише скажу, що ми прожили так вісім чи десять днів: мій нещасний господар з задоволеним виглядом і поважною ходою виходив вранці на вулицю надихатися повітрям, а бідним Лазаром послуговувався так, як йому хотілось.

Промишляв я довго над своєю недолею, яка, після втечі від моїх недобрих господарів і шукання ліпшого життя, випадково кинула мене в обійми такого пана, що не лише мене не утримував, але якого я сам ще мусів годувати. А все ж таки я любив його, бо бачив, що він не мав нічого ані не міг краще собі зарадити. І я радше відчував до нього жаль, ніж ненависть, і часто сам бідував, щоб принести йому якісь харчі на прожиток.

От, одного ранку, коли мій нещасний господар встав і тільки в сорочці пішов до горішньої кімнати за своїми потребами, тоді я, щоб себе заспокоїти, розгорнув його кабат і штани, які він лишив в узголів'ю, і знайшов оксамитний гаманець, пом'ятий, без одного шага і без знаку, що в ньому були колись гроші.

— Цей чоловік бідний, — сказав я, — ну, та ж ніхто не може дати того, що він сам не має, і такому треба співчувати; а скупого сліпця і нещасного духовника годі жаліти, бо вони морили мене голодом, хоч Господь дав їм багато, одному за ціловання його рук, а другому за довгий язик.

Бог мені свідком, що навіть сьогодні, коли я стрічаюся з кимнебудь з його⁹) звання, з отою ходою і поставою, мені стає жаль його на саму згадку, чи він терпить так, як я бачив, терпів мій господар, що йому, не зважаючи на його вбогість, я служив охотніше ніж другим, з причини, яку я вже згадав. Проте, я був трохи незадоволений з нього. Я волів, щоб він не був такий чванливий, але, щоб при таких убозтві, був трохи скромніший. Але, видно, у дворян вже такий встановився і зберігався звичай: носитися високо, хоч у кишені порожно. Хай їм Бог простить, бо горбатого вже й могила не напростує.

Отож, коли я знаходився в такому положенні і вів згаданий спосіб життя, захотілось моїй злій долі вкоротити і це моє ганебне і трудяще життя, наче б для мене не було досить переслідувань. А було це так: тому, що той рік не був урожайний, міські власті постановили, щоб усі зайшли бідняки забралися з міста, проголосивши, що хто не послухає, починаючи з цього дня, тих висічуть батогами. І так, виконуючи цей закон, чотири дні після

проголошення відозви, я побачив, як гнали батогами юрбу бідняків почерез майдан Кватро Кальєс¹⁰). Це мене так настрашило, що я вже не вжився просити більше милостині.

Варто було побачити, які злидні ми терпіли, як сумно і тихо стало в нашій хаті: прийшло так, що по два і по три дні ми нічого не їли, ні не говорили один до одного. Я завдячував своє життя двом прядільницям бавовни, які виробляли капелюхи й жили біля нас, і з якими я завів знайомство. І з тої мізерії, що її вони приносили, вони давали мені маленьку дрібничку, якою я заледве підкріплявся.

І не жалував я так себе, як мого жалюгідного господаря, що цілий тиждень не мав і ложки страви в устах. Принаймні у нас у хаті не було що їсти. Я не знав, як або куди він ходив і що їв. Варто було побачити, як він ступав в полудне по вулиці випрямлений і довший ніж хорт доброї породи! А щоб утримати на висоті ту нечисть, яку називають честю, то він брав стебло, з того добра, якого у нас і так було обмаль, і виходив за двері і зачинав колупати в зубах, хоч між ними і так нічого не було. Нарікаючи далі на те нещасне місце, говорив:

— Я не можу глядіти на нещастя оцього проклятого житла. Дивися, яке воно похмуре, сумне й темне. Поки ми тут, треба терпіти. Але я сподіваюся, що при кінці цього місяця ми з нього виберемося.

Будучи в такому злиденному і голодному стані, нагло одного дня, не знаю яким щастям чи випадком, в бідне посідання мого господаря попав один реал, і він вернувся такий радий, наче б він заволодів скарбами Венеції¹¹), і з веселим та усміхненим виглядом він мені його подав, кажучи:

— Візьми, Лазаре, бо Господь уже простягнув свою руку над нами. Иди на базар і купи хліба, вина і м'яса, наперекір чорту! І ось що ще тобі скажу на твою втіху: я винаймив іншу хату, і в цім нещасливім домі залишимося тільки до кінця місяця. Хай буде проклята ця будівля і той, хто поклав під неї першу цеглину, бо в нещасну пору я увійшов в неї! Йй-Богу, відколи я в ній поселився, я не мав в устах ні каплі вина, ні куска м'яса, ні жодного спокою; така вона з виду темна і пригноблююча! Ну, іди, і скоро вертайся, сьогодні ми обідаєм як пани.

Взяв я реал і глечик, і вельми радий та веселий, дав ногам знати і щосили побіг в сторону ринку. Але що мені з цього, коли в моїй нещасній долі призначено так, що жодна радість не обходиться мені без клопоту. І так сталося й тепер. Бо коли я йшов вулицею, промишляючи над тим, як мені розпорядитися з реалом, щоб його якнайкорисніше зужити, і безмірно дякуючи Богові, що обдарував мого господаря грішми, я в нещасну годину натрапив на мерця, якого несли подорозі на марах численні священики і люди.

Я притулився до стіни, щоб зробити їм місце, і коли тіло перейшло, вслід за марами йшла якась жінка в жалобі, певно дружина покійника, а з нею багато інших жінок; вона йшла і голосно ридала, приговорюючи:

— Дружино і пане мій, куди ж тебе несуть від мене? До хати сумної і нещасливої, до хати похмурої і темної, до хати, в якій ніколи не їдять ні не п'ють.

Коли я то почув, мене це сильно налякало, і я подумав:

О, горе мені! Цього небіжчика несуть до нашої хати.

Я змінив свій напрям, просунувся через юрбу, і щосили побіг вулицею додому. І увійшовши в хату, я скоренько замкнув за собою двері і став просити в мого опікуна помочі і милосердя: я обіймав його і благав, щоб він допоміг мені захистити вхід до хати. А він, трохи занепокоєний, і думаючи, що сталося щось інше, спитав мене:

— Що це, хлопче? Чому ти так кричиш? Що з тобою? Чому ти замикаєш двері з таким страхом?

— Ах, сеньйор, — сказав я, — поможи мені, бо до нас несуть мерця!

— Як же це? — спитав він.

— Я бачив його он там, а його жінка голосила: "Дружино і пане мій, куди ж тебе несуть? До хати похмурої і темної, до хати сумної і нещасли-

вої, до хати в якій ніколи не їдять ні не п'ють!" Сюди його несуть, сеньйор.

І дійсно, коли мій господар це почув, хоча й не мав причини бути дуже радісним, він так розсміявся, що довго-довго не міг вимовити й слова. За той час я замкнув двері на прогонич і для більшої певности сперся на них плечима. Перейшли люди зі своїм небіжчиком, а я все ще боявся, що вони занесуть його нам до хати. І коли мій добрий господар наситився більше сміхом ніж їдою, він мені сказав:

— Це правда, Лазаре, що голосіння вдови могло навести тебе на таку думку, але Бог розпорядив усе ліпше, вони вже перейшли, а ти тепер відчини двері і йди по харчі.

— Нехай вони перейдуть усю вулицю, сеньйор, — сказав я.

Нарешті мій господар підійшов до входових дверей, відчинив їх і став мене заохочувати, що було справді треба, з огляду на мій страх і неспокій, і врешті я знову пустився в дорогу. Хоча того дня ми їли добре, я не мав у цьому жадної приємности, ані не прийшов до себе в трьох наступних днях. А мій господар заливався від сміху кожного разу, коли пригадував собі те, що я собі уявляв.

Таким то чином я лишився при моїм третім і біднім господарі, дворянині, ще кілька днів, і увесь час старався довідатися, чого він сюди прийхав і

перебуває в цій околиці. Бо від першого дня, коли я став у нього на службу, я взяв його за зайшлого тому, що він дуже мало знав про місцевих людей і дуже мало мав з ними до діла.

Нарешті сповнилося моє бажання і я довідався про те, що хотів знати. Бо раз, коли ми поїли помірковано і мій господар був досить задоволений, він розповів мені про свої справи і заявив, що він походить зі Старої Кастилії¹²⁾ і що залишив свою околицю лише тому, щоб не скидати капелюха перед одним лицарем, своїм сусідом.

— Сеньйор, — сказав я, — якщо він був тим, чим ви кажете, і був багатшим від вас, то тут вам нема великої образи першому скинути перед ним капелюха, бо ж ви самі кажете, що він вам також кланявся.

— Це правда, він багатший і також знімав передо мною капелюха; але, що я багато разів вітав його першим, то не було би зле, коли б він деколи показався ввічливим і мене випередив у вітанні.

— Мені здається, сеньйор, — сказав я, — що я не звертав би на це уваги, головню коли мається до діла зі старшою і багатшою людиною від себе.

— Ти хлопчина, — відповів він мені, — і не розумієш справ чести, що в ній лежить сьогодні усе добро чесних людей. Бо треба тобі знати, що я, як бачиш, лицар; але, клянуся Богом, що коли я стріну графа на вулиці, а він не скине передо мною справді увічливо свого капелюха, то я, побачив-

ши його другий раз, постараюся зайти в якийнебудь будинок нібито в якійсь справі, або перейду на другу вулицю, якщо вона така навинеться, заки він зрівняється зі мною, аби тільки не здоровкатися з ним. Бо дворянин не є нічим нікому зобов'язаний хіба Богові та королеві¹³⁾, а благородній людині негодиться ні на мить понижати свою гідність.

Пригадую собі, як одного дня я образив у моїй околиці одного ремісника і збирався його побити, бо кожного разу, коли я з ним стрічався, він мені говорив:

— Хай вас Бог береже¹⁴⁾.

— Ви, пане, простак негідний, — сказав я йому; — чому ви відноситеся нечемно? Як ви смієте мені говорити "Хай вас Бог береже", наче б я був собі хтонебудь?

З того часу він усюди скидав передо мною капелюха і говорив так, як повинен.

— А чи не негарно поздоровляти себе словами "Хай вас Бог береже?" — спитав я.

— Гляди, навіжений, — сказав він. — Таке говориться людям простого виховання; але людей знатних, таких як я, треба поздоровляти не інакше як: "Цілую руки вашої милости", або принаймні "Цілую ваші руки, сеньйор", якщо той, що до мене звертається, є дворянином. Тому я не хотів терпіти того, щоб мій земляк звертався до мене так нешанобливо, і не стерпів би ні не стерплю ні від

кого на світі, крім короля, такого привіту, "Хай вас Бог береже".

"Бідний грішник", — подумав я, — "не даром Господь так мало дбає про тебе, бо ти не зносиш того, як до нього звертаються з подібною проською".

— Тимбільше, що я не такий бідний, — продовжав він, — бо в моїй околиці, шістнадцять ліг¹⁵) від місця де я вродився, на косогорі Вальядоліду¹⁶), маю в маєтку хорони, які, коли б їх відбудувати і добре спорудити та зробити їх більшими і вигідними, вартували б більше, ніж двісті тисяч мараведі. І маю голубник, який давав би більше ніж двісті голубів на рік, коли б він не був знищений так, як тепер. Я вже не згадую про інші речі, які я лишив, з огляду на мою особисту честь.

Я опинився в цьому місті надіючися знайти добре становище, але сталося не так, як я думав. Я знайшов багато крилошан і священників¹⁷); але, це такі обмежені люди, що ніхто на світі не змінить їх поведінки. Середньо-маєтні дворяни також мене кличуть, але служити таким панам дуже трудно, бо треба з людини перейти на майстра від усього, а як ні, то тобі скажуть "Іди з Богом". А й платні там здебільша не виплачують довго, і здебільша, треба служити тільки за їду.

Коли ж вони вже хочуть заколисати своє сумління і винагородити тебе за твою тяжку працю, то виплатять тобі одежою, — зношеною камізель-

кою, або протертою пелериною чи плащем. Коли ж хтось стане на службу у знатних людей, то він може видряпатися з нужди. Чи ж я може не здібний служити їм і догоджувати? Справді, коли б я попався одному з них, то я вірю, що скоро зумів би стати його першим любимцем, і віддав би йому тисячу прислуг, бо я умів би брехати йому не гірше від всякого другого, і чудесно йому догоджувати в усьому: я щедро сміявся б з його дотепів і звичаїв, хоч би вони й були найневідповідніші на світі; я ніколи не сказав би йому нічого прикрого, навіть коли б і було треба; в його прихвності я був би особливо обережний у слові і ділі; я не став би забиватися тому, що не можу добре виконати завдань, яких він не може бачити; і сварився би зі службою, коли він міг би це почувти, щоб він переконався, як пильно дбаю про нього. Коли б він сварився з якимсь слугою, то я, заступаючись ніби за винувника, ще більше старався б дрібничками запалити його гнів; я говорив би добре про те, що йому подобається, і, навпаки, відносився б зле і насмішливо до того, чого він не любить; я лавав би домашніх і посторонніх, слідував би за життям інших людей і старався б його розпізнати, щоб усе це йому розказати, і зробив би багато інших подібних розвагових речей, які сьогодні в моді при дворі, і які достойним панам там видаються добрими. Вони не хочуть мати у своїх домах чесних людей; вони радше їх ненави-

дять, і не дуже їх поважають, і називають їх дурнями; а й кажуть, що це люди не ділові і з ними панові не слід забувати про свою гідність. І, як кажу, таким панам сьогодні прислужують тільки хитро-мудрі люди, чого міг би добитися й я, але, видно, мені не судиться знайти такого господаря.

Так нарікав мій опікун на свою несприятливу долю, розказуючи мені про свою власну хоробрість.

Втім з'явилися у дверях якийсь чоловік і стара жінка. Чоловік став домагатися від нього чиншу за хату, а баба заплати за ліжко. Вони зробили обрахунок і вийшло, що за два місяці вони ждали від нього стільки грошей, що він за рік не заробив би. Здається, що це все виносило дванадцять чи тринадцять реалів. Але мій пан відповів їм дуже влучно, кажучи, що піде на площу розміняти дублона¹⁸), а вони щоб вернулися пізніше ввечорі; однак він пішов і не вернувся.

Вони прийшли пізніше ввечері, та було запізно. Я казав їм, що пан ще не вернувся. Прийшла ніч, але він не вертався; я боявся лишатися сам у хаті і пішов собі до сусідок, розказав їм про все і там заночував.

Рано знов з'явилися вірителі і спитали про сусіда, але їх відіслали в другі двері. А жінки відповіли їм:

— Тут його слуга і він має ключ від дверей. Вони спитали мене про мого пана, а я відпо-

вів їм, що не знаю, де він може бути, і що він не вернувся до хати відколи пішов міняти дублона, і що мені здається, що він утік облудним способом від мене і від них.

Коли ж вони це почули від мене, вірителі пішли за возним і писарем, і скоро вернулися з ними, взяли ключ, закликали мене і пізвали свідків, відчинили двері й увійшли в хату, щоб покласти печатку на майно мого господаря аж до сплати їхнього довгу. Вони обійшли цілу хату і знайшовши її порожньою, як я вже говорив, стали мене розпитувати:

— Що сталося з майном твого господаря, його скринями, стінними килимами і цінним улаштуванням?

— Не знаю, — відповів я.

— Це ясно, вони певно забрали все уночі і занесли куди інде, — сказали вони. — Пане возний, притримайте цього хлопця, бо він знає, де все це сховане.

При цьому прийшов поліцист, схопив мене за комір мого кабата і сказав:

— Хлопче, я тебе притримаю, якщо не скажеш, де знаходиться добро твого господаря.

Тому, що я ніколи не був у такому положенні (правда, мене постійно тримали за комір, але лагідно, бо тримав мене сліпець, щоб я показував йому дорогу, якої він не бачив), я дуже налякався

і зі сльозами в очах обіцяв їм відповісти на їх питання.

— Добре, — сказали вони. — Ну, то скажи все, що знаєш, і не бійся.

Сів собі писар на камінній лавці, щоб списати майно, і спитав мене, що мав мій господар.

— Панове, — сказав я, — мій пан має, згідно з його словами, гарну посілість і знищений голубник.

— Добре, — сказали вони. — Хоч як мало це може вратувати, то на довги нам вистачить. А в котрій дільниці міста має він добро? — спитали мене.

— У своїх околицях, — відповів я.

— Йй-Богу, справа йде добре, — скликнули вони. — А де ж його околиці?

— Він мені сказав, що походить зі Старої Кастилії, — відповів я.

Возний і писар зареготались, кажучи:

— Цих свідчень вистачає, щоб покрити ваш довг, навіть коли б він був і більший.

Сусідки, що були при тому, доповіли:

— Панове, цей хлопець не винен, він служив у цього дворянина заледви кілька днів, і знає про нього не більше як ваші милості; крім того, малий грішник заходив до нас до хати і ми його кормили ради Бога чим могли, а наніч він ішов собі назад спати до нього.

Побачивши мою невинність, вони відпустили

мене на волю. І возний, і писар зажадали від чоловіка і жінки своєї платні, і за це прийшло між ними до великої суперечки і метушні. Бо вони твердили, що не були обов'язані платити, бо не було з чого і придержання майна не зроблено. Другі ж говорили, що через це діло вони втратили справу багато важнішу.

Нарешті, після довгої метушні, звалили на помічника возного старі постільні речі баби, хоч він не дуже був цим перетяжений. Усі п'ятеро пішли собі геть із великим криком. Я не знаю, чим це все скінчилося. Думаю, що грішні постільні речі заплатили все. І так їм було треба, бо їм давно вже був час піти на відпочинок, замість того, щоб їх винаймати.

Ось так, як я розказав, лишив мене мій бідний третій господар, і я знову пізнав усю гіркість моєї долі. Бо діючи проти мене так несприятливо як тільки могла, вона так покрутила мої справи навиворіт, що, хоч звичайно слуги утікають від господарів, то в моїм випадку так не було, тому, що мій пан сам мене покинув і утік від мене.

---

1) В еспанському тексті escudero (від escudo, щит, а також герб) "зброєносець". Ескудеро — це ідальго (hidalgo), дворянин, людина шляхетного роду, але без титулу, що служила кавальєрові (caballero, лицар, "кавальєр") і носила йому щита (а щит, звичайно, був з гербом) на війну. В мирний час зброєносці (los escuderos) служили своїм панам-господарям (señores) дотримуючи їм товариства, служили

їм у передпокоях або світлицях; інші ж перебували у себе дома і діставали платню від своїх панів-господарів за різні повинності у відповідному часі (за Covarrubias). У XVII столітті називалося ескудерами й тих джур, що не були ідальгами, а які товаришували і служили при різних нагодах лицарям (кавальерам), або сеньйорам (панам).

2) Автор правдоподібно має на думці Астрею, богиню справедливості (з мечем в одній руці і з вагою в другій), яка в золотій добі (уявне століття Сатурна, коли то на землі панували справедливість, невинність і вічна весна) зійшла на землю і після короткого на ній побуту, розчарована злом, яке вона там побачила, вернулася назад до неба (в констеляцію Зодіяка).

3) Невідомий титулу гідний дворянин (кавальєро), якого Лазар присвячує цю працю про своє життя, і про якого він згадує при кінці цієї новели.

4) В тому часі було в Толедо принаймні чотири славні виробники шпаг, усі на ім'я Антоніо. Один із них зробив шпагу для короля Фердинанда Католицького (1474—1505), першого монарха об'єднаної Іспанії.

5) Мабуть місцевий дворянин-аристократ. Також в еспанському "романсеро" (баладі) з XVI ст. оспівується про графа Аляркоса, якого автор має певно на думці.

6) Галісійський поет, який писав між роками 1360—1390. За народніми переказами, Масіас був прообразом незрівняного любовника і мав згинуту (1390 р.) з рук заздрісного йому чоловіка. Через свої любовні пригоди і загадкову трагічну смерть, Масіас став "великим і віртуозним мучеником любови" (як твердить переказ), якого цитували його сучасники і письменники класичної доби поважно і жартівливо.

7) Головно в *Ars amatoria*.

8) Натяк на народню приказку, *Ayúdate y te ayudará Dios*, — Помагай і тобі Бог допоможе.

9) Автор має на думці свого батька (мельника).

10) Площа в Толедо, в яку збігалися чотири вулиці.

11) Стереотипне поняття багатства в класичній еспанській літературі.

12) Одна із тринадцяти областей (*regiones*) Іспанії.

13) Це ставлення справи дворянина є найкраще зображене в драмі Ф. де Рохаса Зорільї (1607—1648), *Del rey abajo ninguno*, (1650) — (Ніхто [не має права], крім короля), в якій несправедливо скривджений (ніби королем) дворянин, відзискує в суді свою особисту честь і ласку монарха. Автор цим пояснює, що за старою еспанською традицією, ніхто крім короля (від короля вниз) не може і не сміє відняти особистої чести будь-якому дворянинові.

14) Цей спосіб здоровлення, вживаний простими людьми, був, очевидно, образливим для цього лицаря (ескудера), який, зрозуміло, домагався гіднішої формули, що була в моді в Мадриді між дворянством і титулованою аристократією.

15) Міра довжини, 5,572 м. (приблизно 4 ам. милі).

16) Місто в області (*region*) Стара Кастилія, на північний захід від Мадриду.

17) У примітці під текстом Сехадор пояснює, що мова тут про церковних людей, "які були найсильнішими, головною в Толедо, де, як говорить Навахієро, »Архиепископство вартує 80.000 дукатів на рік; Архидекан має 6.000 дукатів приходу, і Декан від трьох до чотирьох тисяч, і я думаю, що їх є два. Крилошан є багато і ні один не дістає менше ніж 700 дукатів; катедрa (собор) має ще інші приходи, а й багато є капелянів, які дістають по 200 дукатів на рік; так, що господарями Толедо і жінок являються головною духовники (*clérigos*) які мають чудові хати, витрачають гроші і тріюмфують, живуть вигідно, без догани від посторонніх людей«.

18) Колишня еспанська золота монета вартости 16 срібних долярів, ціна якої пізніше підупала.

РОЗПОВІДЬ ЧЕТВЕРТА¹⁾

Як Лазар дістався на службу до одного монаха чину Милосердя, і що з ним там сталося.

Мені було треба знайти четвертого господаря і ним став один монах чину Милосердя²⁾, до якого мене спрямували жінки, що про них я згадував. Вони звали його своїм кузенком. Будучи великим ворогом співи і їди в монастирі, він страшно любив тинятися по дворі, займатися світськими справами і гостювати, так що я думаю, він нищив більше взуття ніж увесь монастир. Від нього я дістав перші черевики, які я колинебудь носив у моєму житті, але вони не витримали й тижня. Я теж не міг витримати більше його швидкої ходи. І через це, і через багато інших дрібниць, про які не згадую, я його покинув.

1) Короткість цього розділу, як і шостого і сьомого, надзвичайно цікава, та неясна. Можливо це тільки нариси праці, які автор думав розробляти, або просто вислід цензури (перед друком), якій попався Лазарко в рукописній формі і в якій він "ходив" між людьми.

2) Чин Милосердя був заснований в XIII столітті св. Педром Неляском і затверджений королем Дон Хайме I-им (1208—1276), Завойовником (Ель Конкістадором). Згаданий чин займався визволюванням бранців від маврів.

РОЗПОВІДЬ ШОСТА

Як Лазар дістався на службу до одного капеляна і що з ним там сталося.

Після цього я найнявся розробляти фабри одному вчителеві від малювання бубнів, і також натерпівся всяких злиднів.

Будучи в тому часі вже гарним юнаком, я зайшов одного разу в собор і його капелян прийняв мене на службу. Він дав мені до розпорядимости осла, чотири глеки, батіг, і я став продавати воду по місті. Це був перший щабель, яким я піднявся вище до поліпшення свого життя, бо я мав усього подостатком. Кожного дня я віддавав моєму господареві тридцять зароблених мараведі і затримував собі надвишку, яка на тижні переходила суму тридцять мараведі, а в суботу я працював для себе.

Мені так добре йшло в моєму занятті, що за чотири роки праці в ньому, припильнувавши розважно мої заробітки, я заощадив досить і зумів доволі пристойно вдягнутися в ношену одіж¹⁾. Із неї я купив стару барханову камізельку, і зношений плащ з оздобленими рукавами й отвором на карк, і пелерину, що пишалася ворсою на сукні, і

одну з перших старих шпаг роботи Квельяра²⁾. І от, побачивши себе в одязі достойної людини, я сказав своєму господареві, щоб узяв собі назад свого осла, бо я тим ремеслом не хотів більше займатися.

---

1) В деяких текстах слова “ношена (стара) одіж” віддано з великих букв, при чому переклад мусів би звучати “...вбратися на Ропа Веха (зн. на вулиці “Старої (зношеної) Одежі”). Бо в Толедо була вулиця Ропа Веха, на якій продавалося старе плаття. Багато вулиць старого Толеда називано іменами головної торгівлі, яка на них процвітала в XVI столітті.

2) Правдоподібно відомий в тому часі виробник шпаг і мечів.

РОЗПОВІДЬ СЬОМА

Як Лазар вступив на службу до одного поліциста і що з ним там сталося.

Попрощавшись із капеляном, я вступив до одного поліциста на службу за судового пристава. Але прожив я з ним дуже коротко, бо те заняття видалося мені небезпечним. Головно після того, як одної ночі за мною і за моїм господарем погналися з камінцями й палицями якісь утікаючі злочинці. З моїм господарем, що вчинив опір, повелися вони зле, але мене вони не здогонили. Після того я покинув цю службу.

Коли я став роздумувати, яким способом життя я міг би забезпечити собі спокійну і безтурботну старість, то Господь Бог мене просвітив і вказав мені правильний шлях. І при допомозі приятелів і знатних людей, уся моя праця і труднощі, які я переносив до того часу, виплатилися тим, що я досягнув своєї мети: а саме, королівської служби, бо я переконався, що ніхто не має такого успіху в житті як ті, що на ній перебувають.

Я і по сьогодні проживаю на ній і служу Богу і вашій милості. Моїм завданням є проголошувати вина, які продаються в цьому місті, ліцитації і

згублені речі; крім того супроводжу тих, що терплять кару з рук справедливості¹⁾ і проголошую вголос їх проступки; я оповісник, кажучи просто.

[На цій то службі²⁾], після того, як ми повісили раз в Толедо якогось хапка-зłodія і мені прийшлося нести добрий комишовий шнурок, я пізнав і зрозумів суть вислову, що його сказав в Ескальоні мій сліпий господар; мені стало жаль, що я йому так зле віддячився за все, чого він мене навчив. Бо крім Бога, він дав мені вказівки, як дістатися на те становище, на якому я й досі перебуваю].

Мені так покращало, і я так справно освоївся зі своїми новими обов'язками, що тепер майже всі справи, зв'язані з моєю службою, переходили через мої руки, і якщо кому в цілому місті треба продати вино або що інше, то він може числити на зиск тільки тоді, як скористає з посередництва Лазара з Тормесу.

Тоді то настоятель храму Сан Сальвадора,³⁾ мій пан, і слуга та приятель вашої милости, пізнавши мене ближче і побачивши мій хист і мою добру вдачу, бо я проголошував його вина, хотів одружити мене зі своєю служницею. І коли я побачив, що від такої людини я міг сподіватися тільки добра і користі, я на це погодився. І так я одружився з нею і не жалую цього й до нині. Бо вона є добра, роботяща і догадлива жінка, а крім того я користаю з усіх ласк і помочі пан-отця на-

стоятеля. І так, він дає їй щороку мало не мірку зерна, на більші свята м'ясива, а час від часу кілька пшеничних хлібів, та й старі штани, яких він уже не носить. І він заставив нас винаймати хатину біля свого дому. В неділі і майже в усі свята ми обідаємо в нього.

Але погані язики, яким ніколи не бракувало ні не забракне недостатків, не дають нам спокою і плетуть всякі теревені, мовляв, вони бачили, як моя жінка ходить до нього застелювати постіль і варити йому їсти. Помагай їм Бог ліпше, ніж вони говорять правду!

[Хоч⁴⁾ тоді я все мав певне підозріння і пережив немало прикрих хвилин, виглядаючи її деколи ніччю до перших ранніх молитов і пізніше, я пригадав собі те, що говорив в Ескальоні мій сліпий господар, коли він тримався рога. Але я насправді завжди думаю, що то диявол мені це пригадує, щоб унещасливити моє подружжя, та йому це не вдасться].

Бо моя дружина не з тих жінок, яким подобаються ці жарти, а мій господар, крім того, мені дещо пообіцяв і я сподіваюся, що він це сповнить. Бо одного разу він досить довго говорив при ній зі мною і сказав:

— Лазаре з Тормесу, хто звертає увагу на теревені злих язиків, той ніколи не матиме успіху в житті. Кажу це, бо мене би не здивувало, як би хтось не заговорив про те, що бачить, як твоя

жінка ходить до мене. А вона ходить тільки задля твоєї і своєї чести. І в цім я тебе запевняю. Тому не звертай уваги на людські пересуди, але вважай на те, що відноситься до тебе, тобто до твоєї власної вигоди.

— Сеньйор, — відповів я йому, — я рішив триматися чесних людей. Це правда, що деякі мої приятелі мені щось про те говорили і навіть запевняли мене більше ніж тричі, що заки вона вийшла за мене, вона три рази родила, шануючи приязність вашої милости, бо вона є між нами.

Тоді моя жінка стала так проклинати, що я думав, що хата западеться разом з нами. А пізніше вона стала плакати і проклинати того, що видав її за мене заміж, так що я волів би радше вмерти, ніж щоб ті слова були вихопилися з моїх уст. Але ми з господарем наввипередки стали її втихомирювати і благати, і вона перестала плакати, як тільки я запевнив її, що вже більше ніколи в житті про це їй не згадаю, а буду радше радіти і уважати за корисне те, що вона ходить до нього, вдень і вночі, бо я був досить певний в її добродійності. І так ми всі троє знову дійшли до повної згоди.

До сьогоднішнього дня ніхто з нас не чув чогось подібного; а коли я бачу, що хтось пробує щось про неї сказати, я його затримую і кажу:

— Слухайте, якщо ви мій приятель, то не говоріть мені нічого такого, що може бути мені

прикрим, бо я не маю за приятеля того, хто мене пригноблює. А головно, коли хочуть мене порізати з моєю жінкою. Бо це людина, яку я люблю понад усе в світі і більш ніж самого себе. І через неї Господь дає мені багато ласк і більше добра, ніж я заслуговую. Бо я готов присягнути на Святе Причастя, що вона є така добра жінка, як та, що виховується в межах Толеда. А хто сказав би мені інакше, то я з ним зміряюсь!

Таким чином мені ніхто не перечить і у мене в хаті панує спокій.

Усе те сталося того самого року⁵⁾ коли наш переможний імператор⁶⁾ вступив до славного міста Толеда і провів у ньому засідання парламенту. Тоді відбулися там великі святкування, як про це ваша милість правдоподібно чували.

В тому часі я проживав у добробуті і находився на вершку незмірного щастя.

[Про те⁷⁾], що станеться зі мною, починаючи від нині, я повідомлю вашу милість.]

---

1) Обов'язком оповісника було супроводити засуджених судом головними вулицями міста до стовпа ганьби, до публичного батоження або до шибениці, проголошувати їх провини і кару.

2) Додаток, що появився у виданні Алькаля, тісно зв'язаний з таким же додатком в розділі першому (гл. Розп. І-ша, "Нате... за мужчин", ст. 14 - 15). Автор додатків мабуть хотів вказати на влучність сліпцевого предсказання

щодо успіхів Лазара. “Я тобі кажу правду...” (I, 15), про роцтво, що сповнилося в другім додатку (VII), про яке мова вгорі. Оба додатки свідчать про добрий зразок літературної цілоти і одностайности твору, хоч і думають, що їх автором (ніби невдалим) є хто інший, думка, яку оспорює науковець Менендес-і-Пеляйо.

3) Відома парохія в Толедо.

4) Додаток з видання Алькаля, пов'язаний з першим розділом (Розп. I-ша, ст. 14 - 15).

5) Натяк на збір еспанського парламенту (кортес) в 1538 році в Толедо. Згідно з еспанською історичною традицією, столицею Еспанії, поза звичайним політично-адміністративним центром, ставало тимчасовою столицею ще й те місто, де принагідно, або з потреби, збирались “кортес” враз із королем або його відпоручником.

6) Карльос I, король Еспанії (1516—1556), що володів тоді під ім'ям Карла V-го. Він оділичив по матері і дідові розлогі посілості (країни) в Європі, Африці й Америці, а по смерті імператора Максиміліяна (1519) був обраний імператором римської імперії, якою він пробував кермувати під титулом Карла V-го.

7) Остання вставка у виданні Алькаля.

З М І С Т

	Стор.
Слово до Читачів	5
”Лазарко з Тормесу“ на тлі своєї доби	7
Пролог	16
Розповідь перша	20
Розповідь друга	44
Розповідь третя	64
Розповідь четверта	94
Розповідь шоста	95
Розповідь сьома	97

ESTE LIBRO TERMINO DE IM-
PRIMIRSE EN ENERO DE 1970,
EN LOS TALLERES GRAFICOS
"DORREGO", AVDA. DO-
RREGO 1102, BUENOS AIRES,
— REPUBLICA ARGENTINA —

